

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE FİNANSAL GELİŞME ve DOĞRUDAN
YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

KADİR CENGİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. UĞUR ADIGÜZEL

KONYA – 2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kadir CENGİZ
	Numarası	19081021007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL
	Tezin Adı	Türkiye’de Finansal Gelişme ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Kadir CENGİZ
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kadir CENGİZ
	Numarası	19081021007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL
	Tezin Adı	Türkiye’de Finansal Gelişme ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Ülkeler vatandaşlarının refah seviyelerini yükseltmek için ekonomik büyümeyi hızlı ve sürdürülebilir hale getirmeye çalışmaktadırlar. Sanayi devrimi ile birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki refah farkının artması ile birlikte büyümeyi sağlayan nedenlere olan ilgi artmış ve bu alanda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Büyümeyi sağlayan faktörler belirlenebilirse, hükümetlerin uygulayacağı politikalar ile refah seviyesi hızlı bir şekilde artırılabilir.

Son dönemde finansal hareketlerin serbestleşmesi ve küreselleşmenin artan etkisiyle birlikte üzerinde en çok durulan konular arasında finansal sistem ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları bulunmaktadır. Finansal sistemin ekonomideki fonksiyonları ve büyümeye olan katkılar literatürde en çok incelenen konulardan birisidir. Benzer şekilde üretimin uluslararasılaşması ile birlikte çok uluslu şirketler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ve dünya ekonomisine olan etkileri incelenmeye başlamıştır.

Bu çalışmada finansal gelişmişlik, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türk ekonomisi için 1974 ile 2023 yılları arasındaki dönemde incelenmiştir. Fourier tipi birim kök, eşbütünlük ve nedensellik testleri kullanılarak yapılan analiz neticesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ekonomik büyümeden, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Elde edilen bir diğer sonuç ise finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Kadir CENGİZ
	Student Number	19081021007
	Department	Department of International Trade
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)
	Supervisor	Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL
	Title of the Thesis/Dissertation	The Impact of Financial Development and Foreign Direct Investments on Economic Growth in Turkey

Countries are trying to make economic growth rapid and sustainable in order to increase the welfare levels of their citizens. As the welfare gap between developed and developing countries increased with the industrial revolution, interest in the causes of growth increased and studies began to be carried out in this field. If the factors that enable growth can be identified, the level of welfare can be increased quickly through the policies implemented by governments.

Recently, with the liberalization of financial movements and the increasing impact of globalization, the most emphasized issues are the financial system and foreign direct capital investments. The functions of the financial system in the economy and its contributions to growth are one of the most studied topics in the literature. Similarly, with the internationalization of production, the effects of multinational companies and foreign direct capital investments on the country and world economy have begun to be examined.

In this study, the relationship between financial development, foreign direct investments and economic growth was examined for the Turkish economy in the period between 1974 and 2023. As a result of the analysis using Fourier type unit root, cointegration and causality tests, a causality relationship from foreign direct capital investments to economic growth could not be determined. A causal relationship from economic growth to foreign direct investments has been determined. Another result obtained is that there is a bidirectional causality between financial development and economic growth.

Keywords: Economic Growth, Financial Development, Foreign Direct Investments

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	ii
Özet	iii
Abstract	iv
İçindekiler	v
Tablolar Listesi	vii
Şekiller Dizini	viii
Önsöz	ix
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM EKONOMİK BÜYÜME

1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı	5
1.2. Ekonomik Büyüme Türleri	6
1.3. Ekonomik Büyüme Belirleyen Faktörler	7
1.3.1. Sermaye	8
1.3.2. Emek-İşgücü	9
1.3.3. Doğal Kaynaklar	10
1.3.4. Teknoloji	11
1.4. Ekonomik Büyüme Teorileri	11
1.4.1. Klasik Büyüme Teorileri	15
1.4.1.1. Adam Smith'in Yaklaşımı	16
1.4.1.2. Thomas Malthus'un Yaklaşımı	18
1.4.1.3. David Ricardo'nun Yaklaşımı	20
1.4.2. Neoklasik (Solow) Büyüme Modeli	22
1.4.3. İçsel Büyüme Teorileri	26
1.4.3.1. İçsel Büyümenin Neoklasik Teoriye Yaklaşımı	27
1.4.3.2. İçsel Büyümenin Belirleyici Faktörleri	28
1.4.3.3. İçsel Büyüme Modellerinin Temel Dinamikleri	30
1.4.3.4. İçsel Büyüme Modellerinin Sınıflandırılması	33

İKİNCİ BÖLÜM FİNANSAL GELİŞME VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

2.1. Finansal Gelişme	36
2.1.1. Finansal Gelişmenin Ekonomik Rolü	37
2.1.2. Finansal Gelişmenin Ölçütleri	38

2.1.2.1. Miktar Göstergeleri	40
2.1.2.2. Parasal Ölçütler	40
2.1.2.3. Kredi Göstergeleri	41
2.1.2.4. Piyasalara İlişkin Göstergeler(Sermaye)	41
2.1.2.5. Mali Varlık Birikimlerine İlişkin Gösterge	42
2.1.2.6. Yapısal Göstergeler	43
2.1.2.7. Finansal Değer Göstergeleri	43
2.1.2.8. Ürün Çeşitliliği	43
2.1.2.9. Değişim Maliyeti	44
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	44
2.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı	45
2.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Önemi	45
2.2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri	46
2.2.3.1. Yeni Yatırımlar	46
2.2.3.2. Özelleştirme	47
2.2.3.3. Stratejik Birleşmeler	47
2.2.3.4. Ortak Girişim	48
2.2.3.5. Satın Alma ve Birleşmeler	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **LİTERATÜR İNCELEMESİ VE AMPİRİK UYGULAMA**

3.1. Literatür İncelemesi	51
3.1.1. Finansal Gelişme-Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar .	51
3.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar	54
3.1.3. Finansal Gelişme, Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar	57
3.2. Ampirik Uygulama	59
Sonuç	70
Kaynakça	72

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Başlıca büyüme teorileri ve özellikleri	14
Tablo 2.1. Finansal gelişmenin ölçütleri	39
Tablo 3.1. Tanımlayıcı istatistikler	62
Tablo 3.2. Değişkenler arasındaki korelasyonlar	63
Tablo 3.3. Fourier KPSS Test Sonuçları	63
Tablo 3.4. FARDL eşbütünleşme test sonuçları	66
Tablo 3.5. FARDL uzun dönem parametreler	67
Tablo 3.6. Fourier nedensellik test sonuçları	67

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Adam Smith'in büyüme kuramı	18
Şekil 1.2. Nüfusun seyri	20
Şekil 1.3. Solow diyagramı ve üretim fonksiyonu	25
Şekil 1.4. Yeni modellerde içsel büyüme ve belirleyicileri.....	29
Şekil 1.5. Varsayımlara göre içsel büyüme modellerinin türleri.....	34
Şekil 3.1. Yıllar itibariyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ortalaması	60
Şekil 3.2. Ekonomik büyüklük ve ortalaması.....	61
Şekil 3.3. Finansal gelişme ve ortalaması.....	62
Şekil 3.4. Ham veri ve fourier fonksiyonlar	65

ÖNSÖZ

Tamamlamış bulunduğum tez sürecimin her aşamasında bilgi ve deneyimleri ile rehber olan, yoğun çalışma dönemlerinde dahi ilgisini eksik etmeyen, akademik kariyer yolculuğumdaki değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL'e, süreç boyunca sunduğu destek için teşekkür ederim. Çalışma boyunca kıymetli tavsiye ve fikirlerinden ötürü Sayın Prof. Dr. Tayfur BAYAT'a ve bilgilerini benimle paylaşan, kıymetli vaktini bana ayıran Sayın Dr. Öğr.Üyesi Mustafa KAVACIK'a ayrıca teşekkür ederim. Tez sürecimde bana desteklerini esirgemeyen değerli bakanımız Sayın Selma Aliye KAVAF'a şükranlarımı sunarım.

Süreç esnasında her anımda yanımda olan, sağladıkları destek ve imkanlardan dolayı anne ve babam nezdinde değerli aileme, teşekkür ederim.

Kadir CENGİZ

2024, Konya

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, günümüz itibariyle ülkelerin vatandaşlarının refahını artırmak için, istikrarlı ve sürdürülebilir biçimde sağlamayı planladığı iktisadi amaçların başında gelmektedir. Uzun dönemdir ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler birçok iktisatçı tarafından incelenmektedir ve finansal gelişme ile doğrudan yabancı yatırımların da özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, büyümeyi etkileyen faktörler arasında önemli bir yer tuttuğu düşünülmektedir.

Özellikle 1980 yılından sonra dünya genelinde önem kazanan liberalleşme ile birlikte çok sayıda gelişmekte olan ülke ekonomik büyümeyi hızlandırmak için finansal gelişmeye ve doğrudan yabancı yatırımlara büyük önem atfetmişlerdir. Ancak literatürdeki araştırmalar; ekonomik büyümenin, finansal gelişmenin ve doğrudan yabancı yatırımların, birbirlerine olan etkileri konusunda tek ve kesin bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuşlardır. Nitekim araştırmalar sonucunda; finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında farklı ülkelere göre değişkenlik gösteren nedensellik ilişkileri görülmüştür. Buna göre nedensellik ilişkisinin yönü bazı ülkelerde finansal gelişmeden, ekonomik büyümeye doğru iken yani arz öncüllü teoriyi destekler nitelikteyken, bazı ülkelerdeki nedensellik ilişkisinin yönü ise ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru yani talep takipli hipotezi destekler niteliktedir. Bunun yanında yine bazı ülkelerdeki dönemseller araştırmalara göre ise ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin var olmadığı tespit edilmiştir. Benzer bir tabloya; Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinde de rastlanılmaktadır.

Araştırma sonuçlarındaki bu uyumsuzluk hali, finansal gelişme endeksindeki farklı parametrelerin dikkate alınmasından kaynaklandığı gibi ülkelerin kendilerine özel, siyasal, hukuki ve ekonomik şartlarından da kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’de; ekonomik büyüme, finansal gelişme ve doğrudan yabancı yatırım değişkenlerinin nedensellik ilişkilerinin nasıl olduğunu belirlemek için bu araştırma tez çalışmamın konusu olarak belirlenmiştir. Nitekim özellikle gelişmekte olan bir ülke, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi

sağlayabilmek için; finansal gelişme ve doğrudan yabancı yatırım değişkenlerinin hem birbirleriyle hem de ekonomik büyümeyle olan nedensellik ilişkisinin yönüne ve süresine göre politikalarını oluşturmalıdır. Bilhassa literatürdeki Türkiye özelinde yapılan çalışmalara bakıldığında; ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırım ve finansal gelişme değişkenlerinin birbirleriyle olan nedensellik ilişkisinin aynı anda ele alınmadığını, kısıtlı dönemlerin ve alanların araştırıldığı, bunun sonucunda da aynı ülke özelinde birbiriyle çelişen sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu doğrultuda hem ulusal hem de uluslararası kuruluşların verilerinden ve istatistiklerinden yararlanarak; ekonomik büyüme, finansal gelişme ve doğrudan yabancı yatırımların birbirleriyle olan nedensellik ilişkisine dair ekonometrik testler yapmak ampirik olarak teorik bilgileri doğrulayabilmemizi sağlayacaktır.

Bu tezde Türk ekonomisi için 1994 ile 2023 yılları arasındaki dönem incelenmiştir. Finansal gelişme ve doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenirken fourier tipi birim kök, eşbütünleşme ve nedensellik testleri kullanılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; ekonomik büyüme ortaya konarken, İkinci bölümde finansal gelişme ve doğrudan yabancı yatırımlar açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde ise ampirik literatür ortaya konmuş ve ekonometrik analiz yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyümeyi üretilen mal ve hizmet miktarının artması olarak basit bir şekilde tanımlamak mümkündür. Fiyat artışlarının neden olduğu suni artış etkisini bertaraf ederek sadece üretim miktarındaki artışı görebilmek için genellikle reel GSYH üzerinden iktisadi büyüme takip edilmektedir.

Sanayi devriminin gerçekleşmesiyle birlikte hem üretim miktarını arttıracak teknik ilerlemelerin kaydedilmesi hem de işgücü arzının ve talebinin hızla artarak tam istihdam seviyesine yaklaşması, ülkelerin gelirlerini arttırarak dış ticaret hacimlerini yükseltmiştir. Bu durum daha önceki yüzyıllarda merkantilist ve fizyokratlar tarafından incelenen zenginlik tanımlarının daha sistematik çerçevede ele alınmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla ekonomik büyümenin yönünü ve hacmini belirleyen dinamikler ve etkenler farklılık göstermeye başlamıştır (Pamuk, 2007). Bunun en önemli sebebi teknik ilerlemenin kaydedilmesiyle birlikte hızla artış gösteren ekonomik kapasitelerin, gelişmiş ülkeler arasında rekabete sebep olmasıdır. Bu kapsamda ekonomik büyüme ilk kez 18. Yüzyılda Adam Smith tarafından sistematik olarak ele alınarak, üretimde iş bölümü ve sermaye stoku dinamikleri çerçevesinde açıklanmıştır. Daha sonra aynı ekolden gelen Malthus nüfusu, ekonomik büyümenin sınırları olarak belirlemişken, David Ricardo ise tarımın ekonomik büyüme için temel belirleyiciliği üzerinde durmuştur (Yılmaz ve Akıncı, 2012).

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde yaşanan 1929 ekonomik buhranı arz odaklı gerçekleşen büyüme perspektifine yönelik eleştirilerin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Bu kapsamda John Maynard Keynes'in kaleme aldığı genel teori çalışmasında iktisadi dinamiklerin temel varsayımları yeniden ele alınmış ve ekonomik büyüme için gerekli itici gücün efektif talep olduğu belirtilmiştir (Oreiro ve Paula, 2007). Ağırlıklı olarak kısa dönemli konjonktürel dinamiklerin kapsadığı genel teori daha sonraki yıllarda önce Harrod sonra da Domar tarafından kapsamlı biçimde geliştirilerek yeniden yorumlanmış ve büyüme teorisi geliştirilmiştir (Felek, 2016:122).

Endüstrileşme süreçlerinin hızlandığı, dış ticaret pazarlarının geliştiği, teknik ilerlemelerinin kaydedildiği 20. Yüzyılın ortalarına kadar geçen dönemde teknoloji ekonomik büyüklük için dışsal yani dolaylı belirleyici olarak kabul ediliyorken, 1950'li yıllara gelindiğinde teknolojinin içsel bir dinamik olduğu Schumpeter tarafından ortaya konulmuştur (Taban, 2010:52).

Küreselleşmenin hızla başlayacağı 1980'li yıllara kadar ekonomik büyümenin temelleri daha çok üretim faktörlerinin yani; müteşebbis, fiziki sermaye, toprak ve işgücünün getirisi olan ücret, kira, faiz, kar üzerinden belirlenmekteydi. Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte milli gelir seviyeleri, potansiyel fiili milli gelir seviyelerinin altında seyreden ya da eksik istihdam seviyelerinde kalan ülkeler, sadece ekonomik büyüklüğün doğrudan belirleyicileri ile değil dolaylı belirleyicileriyle de ilgilenmeye başlamıştır (Yılmaz ve Akıncı, 2012:3). Bunun en temel sebebi tam istihdam yani doygunluk seviyesine ulaşan gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarını arttırmada zorlanmaya başlamalarıdır. Bunun yanında gelişmiş ülkelerle ekonomik olarak yakınsamaları gereken gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere göre daha çok büyüme hızına sahip olmaları gerekmektedir.

1980'li yıllarla birlikte ekonomik büyümeyi açıklamak için daha çok ekonominin kendi içinden faktörler kullanılmaya başlanmıştır. Bu yaklaşımın öncüleri olarak ise Romer ve Lucas gösterilebilir. Bu iktisatçıların öncü çalışmalarıyla birlikte içsel büyüme teorileri gelişmeye başlamıştır (Özel, 2012:7).

Bu çerçevede Merkantilist görüşün, klasik okul yaklaşımının, Keynesyen okulun ve günümüze kadar uzanan çok sayıda iktisat teorisinin temelinde ekonomik büyümeyi nelerin etkilediği ve istikrarlı büyümenin nasıl ve ne şekilde olacağıyla ilgili sorulara yanıt aranmıştır. Günümüze yaklaştıkça ekonomik büyüme iktisatçıların önem verdiği bir alan olduğu kadar siyaset kurumunun da önemseydiği ve ilgilendiği bir alan haline gelmiştir. Nitekim ekonomik büyümeyle doğrudan ilgili olan milli gelir, kişi başına düşen gelir bağlamında ülkede yaşayan kişilerin siyasi tercihlerini yakından ilgilendirmektedir.

Bu kapsamda cari iktisadi büyüme teorileri, makro ekonomi çerçevesinde izlenecek para ve maliye politikalarına büyük oranda yön vermektedir. İktisadi

büyümenin doğrudan ve dolaylı belirleyicileri, iktisadi büyümenin ölçülmesi teorik olarak zaman içerisinde farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve birçok kez yeniden belirlenmiştir. Süreklilik ve istikrar ise günümüzde ekonomik büyümenin en büyük sorunları arasında yer almaktadır. Bu kapsamda ekonomik büyüme kavramı, ekonomik büyümenin türleri, ekonomik büyümenin belirleyicileri ile ekonomik büyümenin teorileri büyüme olgusunun anlaşılabilmesi adına oldukça önemlidir.

1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme; bir ülkenin belirli sınırları içerisinde çoğunlukla 1 yıllık sürede üretilen nihai mal ve hizmetlerin reel olarak ve uzun dönemde artışını ifade eder (Czech, 2000). Üretimi yapılan nihai mal ve hizmetlerden kaynaklanan değer ve miktar artışı ekonomik büyüme hesaplamalarında dikkate alınmaktadır.

Ekonomik büyüme daha çok uzun dönemli olarak incelenen ve durağan olmayan bir olgudur. Nitekim kısa dönemde ülkeler; savaş, deprem, salgın hastalıkları gibi olağandışı durumlarla karşılaşabilir. Bu durumda bir ya da birkaç yıllık süreçte ülke ekonomilerindeki göstergeler bu durumlardan olumsuz olarak etkilenecek istatistikleri negatif yönde değiştirebilir. Bu gibi konjonktürel nedenlerden dolayı ülkelerin uzun vadede sahip oldukları ekonomik büyüme oranlarının, ekonomik görünümü daha gerçek bir zeminde yansıttığı ifade edilebilir.

Bir ülkenin ekonomik büyümesini sağlayabilecek 2 farklı yol bulunmaktadır. Buna göre ülkeler ekonomik büyümelerini gerçekleştirebilmek için tam istihdam seviyesinin altındayken üretimde verimliliği sağlayarak üretim kapasitelerini ve miktarlarını arttırabilmektedir. Bunun yanında tam istihdam seviyesindeki ülkeler de üretime koşulmuş kaynak miktarlarında artış yoluna giderek ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmektedir. Ekonomik büyüme sayısal olarak ölçülebilen bir göstergedir. Bu yönüyle ekonomik büyüme, daha çok sosyal, siyasal ve kültürel göstergeleri de barındıran ekonomik kalkınmadan ayrılmaktadır. Bu ayrım ilk kez Alfred Amonn tarafından 1944 yılında yapılmıştır. Amonn'a göre ülke ekonomisinin gövdesini; Nüfus, işgücü ve üretim faktörleri oluştururken, bünyesini; istihdamın ve GSMH'nin içindeki sektörler ile altyapı oluşturmaktadır. Bu kapsamda ekonominin gövdesi ekonomik büyümeyi, ekonominin bünyesi ise ekonomik kalkınmayı belirlemektedir.

Bu göstergelerdeki pozitif yönlü artışlar ile tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörüne doğru yaşanacak kaymalar, hem ekonomik büyümeyi hem de ekonomik kalkınmayı eşzamanlı olarak sağlayacaktır (Aksu, 2018:30).

Ekonomik büyüme; bir ülkenin zenginleşmesi ve daha yüksek refah seviyelerine kavuşması için temel bir gerekliliktir. Ancak bu gereklilik tek başına yeterli değildir. Nitekim yüksek ve hızlı ekonomik büyüme oranlarına sahip bazı ülkelerde kişi başına düşen milli gelir arttığı halde gelir dağılımında yaşanan bozukluklar sebebiyle toplumun öngörülen refah seviyesinden uzakta kaldığı görülmektedir. Bu kapsamda her ekonomik büyümenin toplumlara yüksek refah standartları sunmadığı ama her yüksek refah standartlarına sahip toplumun iyi bir ekonomik büyümeye sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla ekonomik büyüme geçmişten günümüze kadar ülkelerin refaha ve zenginliğe ulaşma çabaları kapsamında önemini korumaktadır (Üzümcü, 2018). Burada toplam GSYH artışının yanında nüfus artışının da dikkate alınması gerektiği dikkatten kaçmamalıdır; nüfus artışı ekonomik büyümeden fazla ise kişi başına düşen milli gelir de azalacaktır.

1.2. Ekonomik Büyüme Türleri

İktisadi büyüme, hem niceliğe hem de niteliğe sahip geniş kapsamlı bir olgudur. Büyümenin sayısal olarak ölçülebilen yönleri olduğu gibi sayısal olmayan ancak gözlemlenebilen ve sosyoekonomik sonuçlar doğuran yönleri de bulunmaktadır. Bu kapsamda ekonomik büyüme türleri birçok farklı kategoride ele alınabilir

Spontane Büyüme olarak tanımlanabilecek büyüme durumunda üretim faktörleri dışardan bir müdahale veya planlama olmadan, ekonomik işleyişin içerisinde büyümeyi sağlamaktadırlar. Planlı Büyüme olarak ifade edilebilecek durumda ise üretim faktörlerinin, hangi ürünlerin üretimine ne kadarlık katkı sağlayacağını belirleyen bu büyüme türüne devlet gerekli planlamaları gerçekleştirir (Berber, 2017).

Yaygın büyüme olarak tanımlanabilecek durumda reel GSYHdaki artış ile nüfus artış hızının aynı olması neticesinde, kişi başı GSYH aynı kalmaktadır. Bunun aksine reel GYSH artışının, nüfus artışından fazla olduğu ve dolayısıyla kişi başı GSYH miktarının arttığı durum ise yoğun büyüme olarak tanımlanmaktadır

(Ünsal,2007:18).

Toplumlar nezdinde kötü sonuçlar oluşmasına sebep olan büyüme türlerine karşı ekonomik büyümenin aşağıdaki ilkelere dayalı olarak gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kollanyi vd., 1996);

-İşsizliği önleyecek ve yeni istihdam olanaklarını sağlayacak,

-Bireysel hak ve özgürlükleri koruma altına alarak ifade hürriyetini, demokratik kazanımları ilerletecek

-Gelir dağılımındaki adaletsizlikleri sona erdirecek

-Toplumları zenginleştiren yerleşik değerlerin muhafazasını sağlayacak

-Sonraki nesillerin kullanım hakkı olan doğal kaynakların ve çevrenin korunmasını sağlayacak.

1.3. Ekonomik Büyüme Belirleyen Faktörler

Ekonomik büyüme, nihai mal ve hizmetlerin üretim süreçlerine doğrudan ya da dolaylı olarak koşullanması gereken bağımlı veya bağımsız faktörlerin varlığına bağlıdır. Geniş bir çerçeveden bakıldığında küçük bir ürünün bile piyasada satışa hazır hale getirilmesi hem belli bir zamanı hem de iş bölümü barındıran; belirli bir tedarik ve üretim sürecini gerektirir.

Ekonomik büyümeyi etkileyen çok sayıda faktör olmasına rağmen tarihsel süreç içerisinde ekonomik büyüme teorilerinin mimarı olan iktisatçılar çalışmalarını 4 faktör üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Buna göre bu 4 faktörün ekonomik büyümeyi doğrudan diğer faktörlerin ise dolaylı olarak etkilediği söylenebilir(Üzümcü, 2018). Bu dört faktör;

-Fiziki sermaye(K)

-İşgücü(L)

-Doğal kaynaklar(N)

-Teknolojik gelişmedir (T)

Bu faktörler arasında yer alan doğal kaynakların arzı sabit sayılmaktadır.

Bundan dolayı üretim fonksiyonunu, üretime koşulabilen ve arz miktarında değişkenlik gösterebilen üretim faktörleri miktarındaki değişmeler olarak açıklayabiliriz. Buna göre ‘‘Y’’ çıktıyı göstermek üzere fonksiyon aşağıdaki biçimde yazılmaktadır:

- $Y=F(K,L,T)$ (1)

Ekonomik büyüme, üretime kullanılan faktörlerin reel artışlarına bağlı olarak gerçekleştiğinden dolayı bu faktörlerin artışlarını gösteren fonksiyon da aşağıdaki biçimde gösterilmektedir:

- $\Delta Y: F(\Delta K, \Delta L, \Delta T)$ (2)

Denklemden yer alan ‘‘ Δ ’’ üretim faktörlerinin toplam değişimini göstermektedir. Buna göre; sermaye, işgücü ve teknoloji faktörlerindeki aşağı ya da yukarı yönlü seyir toplam üretimi yani ‘‘Y’’ bağımlı değişkenini etkilemektedir. Her ne kadar ekonomik büyüme için bağımsız faktörlerin artış göstermesi gerekse de bunun sürekli olarak sağlanması olanaksızdır. Bunun en büyük sebebi bu faktörler üzerindeki belirleyicilik gücünün ülkeden ülkeye değişiklik göstermesidir (Ünsal,2008:115).

1.3.1. Sermaye

Sermaye; üretim sürecine doğrudan katkı sağlayan; araç, gereç, makine, cihaz gibi fiziki unsurları kapsayan bir faktördür. Üretim faktörleri kapsamında incelenen sermaye parasal değil fiziki yani üretimi gerçekleştirecek ekipman yatırımına dönüşmüş bir olgudur. Yakın tarihe kadar yalnızca fiziki sermaye olarak değerlendirilen sermaye kaynağına artık beşeri yani işgücünün niteliği perspektifinden de bakılmaktadır. Böylece sermaye faktörü günümüzde ana unsur olarak fiziki sermayeyi, yan unsur olarak da beşeri sermayeyi kapsamaktadır (Taban, 2010:20). Bu açıdan günlük yaşamda kullanılan sermaye ifadesinden farklılık göstermektedir.

Beşeri sermaye özellikle 1980’li yıllardan sonra önemi daha fazla anlaşılan ve eğitimin desteklenmesi yoluyla geliştirilen önemli bir etkidir. Nitekim beşeri sermayenin teknolojik gelişmelerle birlikte ilerleme göstermesi üretimdeki verimliliği arttıran bir tablo ortaya koymaktadır. Sermaye, günümüzde dahil olmak üzere tüm

tarix boyunca üretimin en önemli unsuru olarak görülmüştür. Nitekim üretim istihdamı, istihdam talebi, talep ise kapasite artışını döngüsel olarak sağlamaktadır. Üretim için gerekli sermaye miktarı ne kadar fazlaysa üretimin miktarı da ve dolayısıyla sağlamakta olacağı istihdam ile talep de o kadar fazla olacaktır (Berber, 2017).

Gelişmiş ülkelerde genel olarak tasarruflara ayrılan pay, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin tasarruflara ayırdığı paya göre oldukça yüksektir. Bunun en önemli sebebi, gelirlerin gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde; gıda, barınma, temizlik gibi acil ihtiyaçlara yani tüketime harcanmasıdır. Bu çerçeveden incelendiğinde hem gelişmekte olan hem de az gelişmiş ülkelerin gerekli tasarruf oranlarına ve ardından büyümeyi sağlayacak sermaye stokuna sahip olması için gelişmiş ülkelere göre daha yüksek oranda tasarruf yapmaları gereklidir (Drucker, 1994).

Ancak bu kolay değildir, nitekim tüketim harcamalarının yüksek oranlarda seyrettiği toplumlarda tasarruf oranlarını arttırmak halkın zaten güçlüğüle ulaşabileceği temel yaşam malzemelerine erişimi daha da zorlaştıracaktır. Bundan dolayı tasarruf sorunu yaşayan ülkelerin, gelişmiş ülkelere alacakları yardım ve yatırımlar sermaye sorununun çözümüne önemli bir katkı sağlayacaktır (Üzümcü, 2018).

1.3.2. Emek-İşgücü

İşgücü, sermayenin üretime koşulması sürecini hem doğrudan hem de dolaylı olarak çeşitli kabiliyetlere dayalı şekilde gerçekleştiren ve bu üretim süreci sonucundaki çıktılarını nihai mal ve hizmetlere dönüşmesini sağlayan faktördür.

İşgücü toplam nüfusun yukarı ya da aşağı yönlü hareketlerine bağlı olarak değişmektedir. İşgücü yani emek faktörü ekonominin hem arz hem de talep tarafında oldukça büyük bir etkidir. İşgücü hem üretim sürecinde bulunarak arzı gerçekleştirir hem de tüketici konumunda bulunarak talebi sağlar. Emek faktörüyle ilgili karşılaşılan sorunların başında istihdam ve verimlilik gelmektedir (Taban, 2010).

Günümüz dünyasında nüfus artış hızının yüksek olması sebebiyle gelişmekte olan ülkelerin istihdam oluşturma kapasiteleri nüfus artış hızı düşük olan ülkelere nazaran oldukça yetersiz seviyelerde kalmaktadır. İşgücünün nitelik yönünden yetersiz

kalması ve çalışan başına düşen sermaye oranının düşük olması bu sorunun en temel sebeplerindendir. İşgücünün niteliksel yönünü ihmal ederek yalnızca rakamsal büyüklüklerini teorilerine konu edinen ve teknolojinin dışsal olarak ele alınması gerektiğini savunan klasik yaklaşıma ait görüşlerin terk edilmesiyle birlikte işgücünün niteliksel yönünü konu edinen teorilerin gelişme süreçleri hızlanmıştır (Üzümçü, 2018).

İşgücünde verimliliğin artmasını ve kişi başına düşen sermaye oranlarının yükselmesini sağlamak amacıyla geliştirilen yeni ekonomik büyüme teorileri emeği; teknolojinin, eğitim ve yenilikçiliğin ortak paydada bulunduğu bir düşünce üzerine temellendirmiştir. Schultz, Lucas, Romer gibi teorisyenler ülkelerin zenginleşmesinin, refaha ve istikrarlı büyümeye kavuşmasının ancak beşeri sermayeye yapılacak yatırımlarla mümkün olacağını ortaya koymuştur (Kibritçioğlu, 1998).

1.3.3. Doğal Kaynaklar

İnsan etkisinden bağımsız şekilde doğada bulunarak üretim süreçleri içerisinde kullanılabilen faktörlere doğal kaynaklar denilir. Doğal kaynaklar sahip oldukları yapısal özelliklere göre çeşitli şekillerde kategorize edilebilir.

Doğal kaynaklar canlı ya da cansız olabildiği gibi uzun vadeli varlık ömürlerine göre yenilenebilen ya da yenilemeyen bir başka ifadeyle sonlu veya sonsuz kaynaklar olarak kategorize edilebilir. Günümüzde en çok kullanılan doğal kaynaklardan olan; fosil yakıtlar ve toprak arzı dikkate alındığında doğal kaynakların kahir ekseriyetinin uzun vadede tükeneceği ya da arzının giderek azalış göstereceğinden hareketle ekonomi teorisyenleri doğal kaynaklar faktörünü sabit veri olarak değerlendirmektedir (Taban, 2010).

Doğal kaynaklar ülkelerin ekonomik büyümesinde konjonktürel olarak etkili olmaktadır. Bunun en önemli sebebi hem teknolojinin üretim verimliliğini arttırması hem de doğal kaynakların uzun vadede tükenecek olmasıdır.

Bu çerçevede doğal kaynakların ekonomik büyümedeki etkilerinin var olduğunu ancak bunun sınırlı bir düzeyde olduğu ifade edilebilir. Venezüella, Meksika, Arjantin gibi petrol zengini ülkelerin ekonomik yönden negatif performans gösterirken, doğal kaynaklar yönünden yetersiz olan Japonya'nın ekonomik

performansının gelişmiş ülkeler standartlarında olması, doğal kaynakların ekonomik göstergeler için tek başına belirleyici olamayacağını ortaya koymaktadır (Berber, 2017).

1.3.4. Teknoloji

Farklı literatürlerde farklı tanımlara sahip olan teknoloji en basit haliyle: Herhangi bir çıktıyı elde etmek için gerçekleştirilen üretim süreçlerindeki; veri, enformasyon, yönetim ve üretme yöntemlerinin tümünü ifade etmektedir.

Teknolojik gelişme ise üretim sürecinde yer alan tekniklerin, bilgilerin, organizasyon ve yönetim ağının ilerleme kat ederek zenginleşmesini ifade etmektedir. Başka bir deyişle teknolojik gelişme; hem mevcut ürünlerin geliştirilerek işlevinin artırılmasını hem de yeni ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilen yol ve yöntemleri içeren bir olgudur. Teknoloji, endüstrileşmenin başladığı sanayi devrimiyle birlikte iktisat biliminin dikkatle incelediği ve ekonomik teorilere dahil edilen sistematik bir alan haline gelmiştir (Taban, 2010).

İktisadi düşünce tarihinin başlarında sabit ya da dışsal olarak ele alınan teknoloji ilk kez 1950'li yıllarda Schumpeter tarafından önem atfedilerek ekonomik büyüme süreçlerinin önemli sacayaklarından birisi olarak değerlendirilmiştir. Tüm bunlara rağmen teknolojinin ekonomik büyüme faktörlerinin belki de en önemlisi sayıldığı süreçler 1980'li yıllardan sonra başlamıştır. Romer'in (1986) çalışması, teknoloji ile girişimci kararları arasında ilişki kuran ilk çalışma olmuş ve bu anlamda öncü bir çalışma olarak literatüre girmiştir (Özel, 2012: 68).

1.4. Ekonomik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyümeye ilişkin araştırmalar ve teoriler sistematik olarak ilk kez 18. Yüzyılda Adam Smith tarafından ortaya konulmuşturMetin girmek için buraya tıklayın veya dokununuz. Bu süreci daha iyi anlamak için dönemin sosyal ve iktisadi şartlarına göre şekillenen dünya genelindeki ekonomi politikalarının seyri doğrultusunda ortaya çıkmış teorileri yakından tanımak gereklidir (Taban, 2010).

Coğrafi keşifler ile yeni buluşların ve uluslararası ticaretin gelişmesi ise daha önce alt sınıf olarak görülen tüccar ve üretici kesimin önem kazanarak zenginleşmeye

başlamasını bu doğrultuda da iktisadi aktörlerin yeni politikalar yaklaşımlar geliştirmesini sağlamıştır(Kazgan, 2009). Bu durum özellikle 15. ve 18. Yüzyıl arasındaki süreçte tüccarlar ile sanayicilerin feodal beylere nazaran güç kazanmasını ve devlet yönetimleri ile kanun çıkarılma süreçlerinde etkin bir rol oynamalarına zemin hazırlamıştır (Erim, 2007). Bu gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan merkantilist akımın temsilcileri, zenginliğin altına ve gümüşe dayalı olduğunu belirterek ülkenin ekonomik büyüklüğünün bu değerli madenlerin birikimine ve ülke içerisinde tutulmasına bağlı olduğunu savunmuşlardır. Bu kapsamda merkantilist düşünce dünyadaki kaynakların sabit olduğunu, dolayısıyla da bir ülkenin zenginleşmesinin ancak bir diğer ülkenin fakirleşmesine rağmen gerçekleşebileceğini kabul etmiştir (Wiles, 1974). Bu yaklaşım özellikle Batı Avrupa ülkelerinin sahip olduğu dış ticaret politikalarında korumacı ve sömürgeci bir yöntem izlemesinin temel sebeplerindendir. Buna göre devletin altın ve gümüş gibi değerli malları ihraç etmesi yasaklanırken, hammaddenin işlenmesiyle elde edilen katma değerli kar oranı yüksek malların satışına izin verilmiştir. Yerli ekonomik aktörlerin korunmasını amaçlayan merkantilistler bu bağlamda özellikle işlenmiş nihai malların ithalatının yasaklanması gerektiğini de savunmuşlardır. Merkantilistlere göre yalnızca az gelişmiş ülkelerdeki altın-gümüş gibi değerli madenlerin ithalatına izin verilmelidir. Bunun en önemli sebebi ise sahip olunan değerli kaynakların devletin sahip olduğu uluslararası güce kaynaklık edeceğine olan inançtır (Wilson, 1957). Merkantilist düşüncenin özellikle 15. Ve 18. Yüzyılda sebep olduğu en önemli gelişmelerden birisi de tarımın Batı Avrupa genelinde hem zayıflatılması hem de önemsiz bir aktör haline getirilmesidir (Berber, 2017:64).

Merkantilistler iktisadi büyümenin temel belirleyicileri olarak; nüfusun hızlı artışı, ücretlerin düşük seviyede tutulması, faiz oranlarının düşük seviyede tutulması, özellikle ihracatın artırılması, para arzının genişlemesi ve sömürgecilik olarak görmüşlerdir (Aksu, 2014: 354).

18. Yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde ise İngiltere merkezli yaşanan sanayi devrimi üretimde teknik ilerlemeyi sağlamış, istihdamı arttırmış, ekonomilerin genişlemesine sebep olarak hem nüfusu hem de istihdamı arttırmıştır. Bu gelişmelere ek olarak uluslararası ticaretin de daha esnek hale gelerek kolaylaşması, dönemin

özellikle alt sınıfı kabul edilen işçi kesiminin zenginleşmesini sağlayarak sosyoekonomik değişikliklere zemin hazırlamıştır. Merkantilist düşüncenin zayıflayarak yıkılmaya başladığını kabul edeceğimiz bu dönemde katı devlet politikaları parasal birikim politikası hem enflasyona sebep olmuş hem de az gelişmiş ülkelerin gittikçe fakirleşmesini sağlayarak dış ticaret yapmalarını imkansız kılmıştır. Bu kapsamda hem enflasyona sebep olan hem de ihracatın durmasına yol açan bu durum merkantilist düşüncenin önemini yitirmesini sağlamıştır (Kazgan, 2009). Merkantilizmin yıkılış süreciyle hemen hemen aynı döneme denk gelen 18. Yüzyılın ortalarında ise merkantilizme karşı tepki olarak Fizyokrat görüş ortaya çıkmıştır. Fizyokrat görüş, Merkantilist düşüncenin aksine tüm dış ticaret kısıtlamalarına ve devletin ekonomik alanlardaki müdahalesine karşı çıkmaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012).

Fizyokratlar için merkantilist düşünce sebebiyle zayıflayan tarım net hasıla bakımından en önemli faktör gelirin kaynağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla fizyokratlara göre vergilendirilmesi gereken tek sektör tarımdır, fizyokratlar bu durumu sanayi ve ticaret kesiminin gerçek bir hasıla meydana getirmemesiyle açıklamaktadırlar (Ware, 1931). Tarıma dayalı ekonomik mekanizmayı önceleyen fizyokratlar bu sebeple tarım sektöründe fiyat sisteminin dengesizleşerek durgunluğa yol açacak tasarruf gibi birikime dayalı uygulamalara karşı çıkmışlardır. Fizyokratlar, doğal düzenin ekonomik iyileştirmeyi sağlayacağı iddiasından yola çıkarak ithalat kısıtlamalarının da kaldırılması gerektiğini ve bunun herhangi bir olumsuz sonuç doğurmayacağını savunmuşlardır (Özgüven, 2001).

Nitekim sanayi devrimiyle birlikte önem kazanan klasik teorinin 1929 yılında gerçekleşen Büyük Buhran'a kadar önemini korumasını ancak Büyük Buhran'la birlikte Keynesyen okulun klasik bakış açısını güncellemesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Kısa vadeli projeksiyona sahip Keynesyen bakış açısının; 20. Yüzyılın ilk yarılarında geliştirilen Harrod-Domar modeliyle yeniden ele alınması ve 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon kriziyle birlikte önemini yitiren Keynesyen teorinin yerine 1980'li yıllarda yeniden önem kazanan klasik düşüncenin güncellenerek küreselleşmeye zemin hazırlanması da bu kapsamda bilinmesi gereken önemli noktalardandır.

1980’li yıllardan sonra küreselleşmenin ve ekonomik büyümenin en önemli dinamosu ve itici gücü olan teknolojinin doğrudan belirleyici olduğunu kabul eden teorilerle teknolojiyi dışsal kabul eden teoriler farklı kategorizasyona sahiptir. Bu doğrultuda 1980’li yıllardan sonra literatüre kazandırılmış büyüme teorilerinin içsel, diğerlerinin ise dışsal adlandırmaya sahip olması büyüme konusunun ele alınmasını kolaylaştıracaktır. Ancak içsel ve dışsal teoriler arasındaki farkın büyüme sağlayan faktörlerin, ekonominin içerisindeki işleyiş ile olduğu ve büyüme sağlayan faktörün dışsal olarak kabul edilmesi olduğu dikkatten kaçırılmamalıdır. Bu bölümde büyüme teorileri bölümündeki düşünce sistemlerine kronolojik sıralama bağlamında değinilecektir.

Tablo 1.1. Başlıca büyüme teorileri ve özellikleri

Büyüme Teorisi	Büyümenin Kaynağı	Büyümenin Özelliği
Klasik Büyüme Teorileri A. Smith (1776) D. Ricardo (1817) T.R. Malthus (1799)	İş bölümü Artık Değerin yatırıma dönüşmesi Artık Değerin yatırıma dönüşmesi	Sınırlı büyüme, Tarımda AVK nedeniyle sınırlı büyüme, Nüfus kanunu nedeniyle sınırlı büyüme
M. Keynes (1930)	Talep ve tüketim ağırlıklı model oluşturmuştur.	Beşeri sermayeyi ve teknolojiyi modelinde ihmal etmiştir. Eksik istilâdamda ekonomik dengeye gelineceğini belirtmişti.
Marks (1867)	Sermaye Birikimi	Kapitalist süreçte kir oranlarının düşmesi nedeniyle sınırlı büyüme
J.A. Schurapeter (1911-39)	Yenilikler	Kararsız büyüme, Kararsız denge
Post-Keynesyen Büyüme Mod. R. Harrod (1939) E. Domar (1946)	Tasarruf ve yatırımlar	Kararsız Denge
Neo-klasik Büyüme Modeli (Dışsal Büyüme Modeli) R. Solow (1956)	Dışsal olduğu kabul edilen nüfus ve teknolojik gelişme	Teknolojik gelişmenin yokluğu nedeniyle geçici büyüme
Roma Kulübü Modelleri Meadows (1972)	Doğal Kaynaklar ve Çevre Korunması	Nüfus patlaması, çevre kirliliği-ve enerji tüketimi nedeniyle sorunlu büyüme
Yeni Büyüme Teorileri (İçsel Büyüme Teorileri) P. Romer (1986) R. Lucas (1998) R. Barro (1990)	Fiziki sermaye, beşeri sermaye, teknoloji, kamu sermayesi ve mali araçlar	Büyümenin içsel olması, devletin yenilenmesi ve tarihsel gelişimin dikkate alınması
Sanayi Bölgeleri Modeli G. Becattini (1991)	Smaı ve mahalli örgütlenme şekli	Büyümenin bölgesel dengesizliğinin açıklanması

Kaynak: Aksu,2014:353

Büyüme teorilerini yukardaki tablo üzerinden özetlemek mümkündür. Klasik büyüme teorileri Smith, Ricardo ve Malthus'un teorilerinden oluşmaktadır. Klasik teorilerde genel olarak nüfus faktörü nedeniyle sınırlı bir büyüme kabul edilmektedir.

Keynes talep ve tüketimi dikkate alarak geliştirdiği büyüme teorisinde; eksik istihdam düzeyinde iktisadi dengenin sağlanacağını göstermiştir. Keynesyen modele dayanan Harrod ve Domar tarafından geliştirilen modelde ise bıçak sırtı denge durumu ortaya konmuştur.

Neoklasik büyüme modelinde ise teknoloji dışsal olarak alınmış ve kişi başı sermayenin kişi başı yatırımı eşit olduğu durağan durumda uzun dönemde denge sağlanacağı belirtilmiştir.

İçsel büyüme teorilerinde ise teknoloji, ekonominin işleyişi içerisinde etkilenen bir faktör olarak alınmıştır. Teknolojinin etkilenebilmesi devlet politikalarının büyümeyi etkileyebileceği sonucunu doğurmuştur. İçsel büyüme modelleri varsayımlarına göre ve dışsallıkların kaynaklarına göre sınıflandırılmaktadır.

1.4.1. Klasik Büyüme Teorileri

Adam Smith, 1776 yılında yayınladığı "Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Deneme" isimli kitabı ile modern iktisat biliminin kurucusu kabul edilmekle birlikte, aynı zamanda ekonomik büyümeyi de inceleyen ilk iktisatçı olarak kabul edilmiştir. Smith'in kitabını yayınladığı zamana bakıldığında, sanayi devrimin gerçekleştiği ve özellikle Avrupa'da sanayi üretiminin hızla arttığı, iş bölümü ve bu sayede uzmanlaşmanın önem kazandığı bir ortam olduğu söylenebilir (Ünsal, 2007:39).

Adam Smith, David Ricardo ve Malthus klasik teorinin en önemli mimarlarındandır. Klasik büyüme teorileri, ekonomik büyümeyi; bağımlı ve bağımsız tüm değişkenleri dikkate alarak geniş kapsamlı biçimde incelemesi sebebiyle kendisinden önceki iktisadi düşünce akımlarından ayrılmaktadır (Brewer, 2010).

Klasik büyüme teorileri genel olarak; bireyciliğin ön planda olduğu, piyasa serbestliğinin öncelendiği, tasarrufların önemsendiği, nüfusun belirgin bir etken olduğu düşünce sistemidir. Klasik iktisat temelde; iş bölümü, uzmanlaşma, azalan verimler kanunu, ticaret serbestisi, iktisadi liberalizm, sermaye birikimi ve nüfus artışı gibi ölçütleri dikkate alarak büyümeyi inceleyen bir yaklaşımdır(Üzümcü, 2018:105-121).

Buna göre Doğal kaynaklar sabit olmak üzere klasik yaklaşım ekonomik büyümenin; kar, rant ve ücret hadlerinin toplamında gerçekleşecek artışla birlikte mümkün olabileceğini savunmaktadır.

1.4.1.1. Adam Smith'in Yaklaşımı

İlk kez 1776 yılında yayımladığı Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Deneme adlı eserle iktisadın bilimsel nitelik kazanmasını sağlayan Adam Smith, ekonomik büyümeyi uzun vadeli olarak ele alarak geniş çerçevede incelemiştir (Berber, 2017).

Adam Smith, ekonomik büyümenin; İş bölümü ve sermaye birikimi yoluyla mümkün olacağını savunmaktadır. Buna göre sermaye stokunun yüksekliği, işgücündeki verimliliğinin artmasını sağlayacak araçların edinilmesini sağlayarak iş bölümünü kolaylaştıracak, artan iş bölümü üretimde verimliliği yükselterek üretim miktarını arttıracaktır (Berber, 2017).

Adam Smith'e göre iş bölümü arttıracak diğer önemli bir faktör pazarın ya da başka bir ifadeyle piyasanın büyüklüğüdür. Nitekim pazar payının büyüklüğü beraberinde iş bölümünün artışını mümkün kılacak kapasite genişliğini de beraber getirecektir. Adam Smith'in iş bölümü üzerinde bu kadar durmasının temelde 3 gerekçesi vardır(Berber, 2017; Yılmaz ve Akıncı, 2012:38);

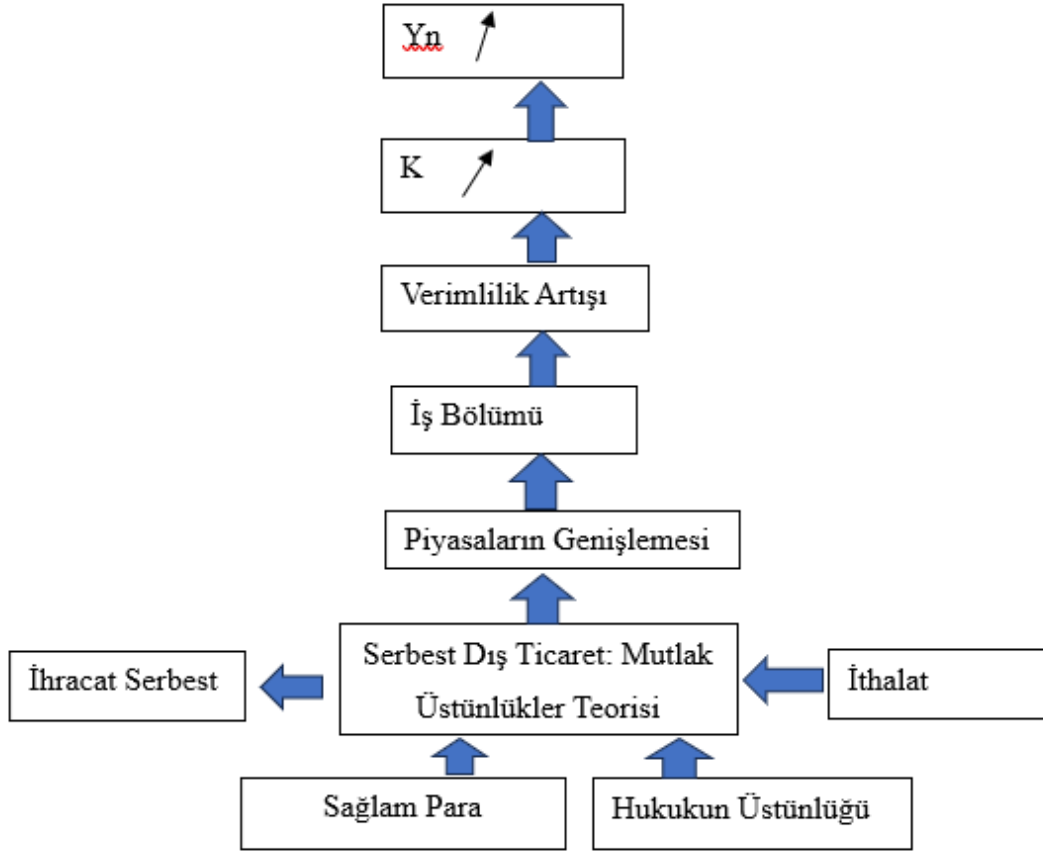
1-İş bölümü yapan çalışanların kendi üretim alanlarında yoğunlaşarak uzmanlaşması ve bunun neticesinde o üretim alanındaki verimliliğin artış göstermesi

2-İş bölümü yapan çalışanların, bir işten başka bir işe geçerken harcayacakları zamandan tasarruf etmeleri

3-İş bölümü yapan işçilerin, kendi çalışma alanlarıyla ilgili yenilikleri, icatları ya da yeni yöntemleri zaman içerisinde geliştirebilmeleri.

Adam Smith'e göre ekonomik büyüme için dış ticaret serbest bırakılmalı ve devletin iktisadi mekanizmalara müdahalesi bulunmamalıdır. Bu kapsamda devlet ancak adalet, güvenlik, alt yapı gibi özel sektör tarafından satın alınmayan ve piyasanın işleyişini kolaylaştıracak yatırımları gerçekleştirmelidir.

Smith'in nüfusa bakış açısı ise Ricardo ve Malthus'a göre farklılık göstermektedir. Bunun en önemli sebebi, Smith'in Ricardo ve Malthus'tan farklı olarak nüfusu yani özdeşlik bakımından işgücünü üreten ve üretmeyen ya da katma değer sağlayan ya da sağlamayan işgücü olarak kategorize etmesidir. Buna göre Üretken işgücü, hammaddeyi işleyen, değiştiren ve kar elde etmeye hazır hale getiren; zanaatkar, çiftçi gibi bir nüfusu temsil ederken, üretken olmayan işgücü daha çok kamuda çalışan yani hizmet sektöründe çalışan; Bürokrat, memur gibi bir nüfusu temsil etmektedir. Bu doğrultuda Adam Smith, değerli işgücünün ancak somut çıktı sağlayan, ticaret hayatında meta olabilecek ürünleri üreten işgücü olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede Smith, nüfusun üretken olan kısmının ekonomik büyüme için bir daraltıcı değil genişletici bir etkisi olduğu üzerinde durmuştur (Taban, 2010:30).

Şekil 1.1. Adam Smith'in büyüme kuramı

Kaynak: Güvel, 2011:24

Şekil 1.1 Smith'in ekonomik büyüme hakkındaki görüşlerini göstermektedir. Smith'e göre serbest dış ticaret ile birlikte sağlam para ve hukukun üstünlüğü neticesinde, piyasalar genişleyebilir. Genişleyen piyasalar ise işbölümünün artmasına imkan sağlar. Artan işbölümü, verimliliği artırır ve nihai olarak sermaye stoku artar. Verimlilik artışı nedeniyle aranan sermaye stoku ise üretimi artırarak, ekonomik büyümenin ortaya çıkmasına neden olur.

1.4.1.2. Thomas Malthus'un Yaklaşımı

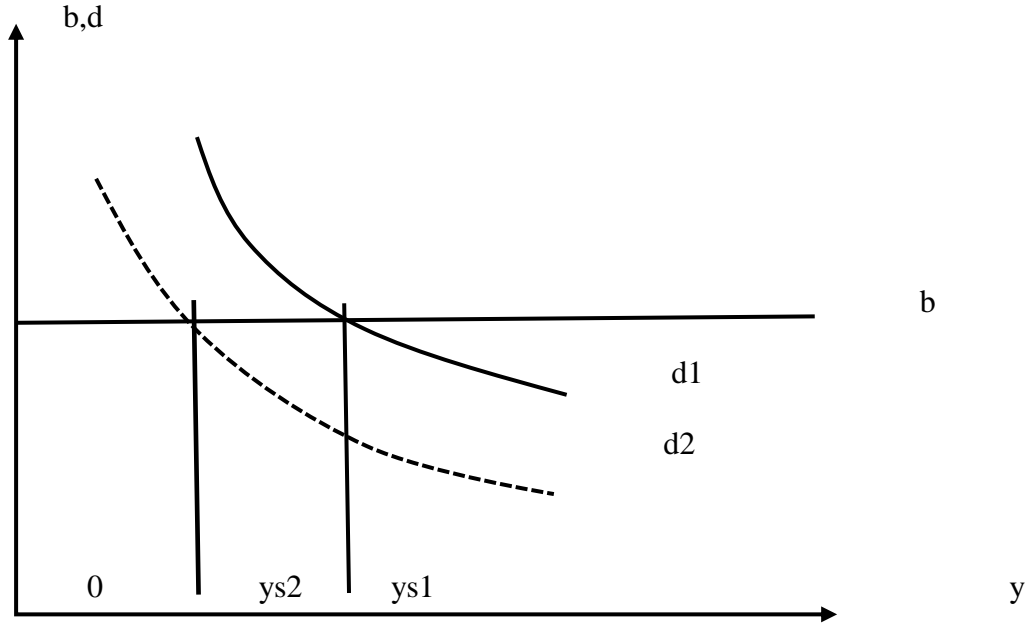
Thomas Malthus, 18. Yüzyılın sonlarına doğru başta İngiltere olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan; siyasal ve sosyal krizlerden etkilenerek geliştirmiş olduğu teoriler sebebiyle karamsar bakış açısına sahip bir iktisatçı olarak anılmaktadır(Yılmaz ve Akıncı, 2012). Diğer klasik iktisatçılarda olduğu gibi Thomas

Malthus da nüfus artışını gelirin bir fonksiyonu olarak görmektedir.

Malthus ekonomik büyüme teorisini nüfus artışını merkeze alarak geliştirmiştir. Kötümser bir bakış açısına sahip olan Malthus'a göre nüfus geometrik olarak artarken, gıda maddeleri aritmetik olarak artmaktadır ve bu durum bir kısıta neden olmaktadır (Ünsal, 2007:51).

Bu kapsamda artan gelirlerin, yükselen ücret hadlerinin refah seviyesi artan işçi kesimindeki nüfusu arttıracığını ve artan nüfusun büyük kısmının uzun vadeli süreçte; açlık, yoksulluk, hastalık ve ölüm gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşacağını belirtmektedir. Malthus'a göre insanlığı bekleyen başka bir felaket daha bulunmaktadır ki bu da gıda kıtlığıdır. Malthus'un yaklaşımına göre dünyadaki tarım arazileri ve doğal kaynakların azalan verimler yasasına tabi olduğu kabul edilmemektedir. Yani Malthus teknolojinin oluşturduğu verimlilik artışını sabit kabul etmiştir. Malthus bu görüşüyle beraber nüfus ve gıda arzını karşılaştıran bir teori daha ileri sürmüştür ve bu da insanlığın son derece korkunç bir öngörüyle karşılaşmasına sebep olmuştur (Thirwall, 2002:8).

Malthus'un bu öngörülerini sebebiyle nüfusun çeşitli yöntemler ile dengelenerek azaltılmasını öngören yaklaşımları mevcuttur. Buna göre gelişmiş toplumlarda bazı etik hassasiyetler doğrultusunda erken yaşta evliliklerin engellenmesi öngörülmürken, geri kalmış toplumlarda ise; savaş, açlık, kıtlık ve bu doğrultuda yaşanacak ölümlerle genel denge halinin sağlanması öngörülmüştür. Malthus nüfus artışını iki temel faktöre bağlamıştır; bunlardan ilki ölüm oranları ikincisi ise doğum oranlarıdır. Bu doğrultuda sağlık alanına yapılan yatırımlar, sağlık sektöründeki gelişmeler hem sağlıklı doğum sayısını arttıracak hem de ölüm oranlarını düşürecektir(Spiegel, 2002). Bu kapsamda artış gösteren nüfus yetersiz kalan gıda kapasitesiyle karşı karşıya kalacak ve verimi düşük arazilerde tarım yapılmasına sebep olacak. Bu durumu aşağıdaki şekil üzerinden de görebilmek mümkündür:

Şekil 1.2. Nüfusun seyri

Kaynak: Taban, 2010

Şekle göre d ölüm oranlarını ve y kişi başına düşen çıktı düzeyine göstermek üzere, sağlık alanındaki gelişmeler neticesinde ölüm oranlarının azalarak d doğrusunu sola kaydırıldığını ve bu doğrultuda kişi başına düşen çıktı miktarının da aynı şekilde $ys1$ noktasından $ys2$ noktasına gerileyerek azaldığını görebiliriz.

Malthus'un varsayımlarındaki en büyük hatası, teknolojik gelişmenin tarımdaki azalan verimler yasasını ortadan kaldırması durumunu öngörememesidir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasındaki tarım tekniklerinin yaygınlaşması, gelişmekte olan ülkelere tarımsal üretim desteklerinin verilmesi nüfus artış oranlarına göre daha yüksek seviyelerde gıda arzının gerçekleşmesini mümkün kılmıştır. Günümüze geldiğimizde ise her geçen gün gelişen tarım teknolojisinin gıda arzı sorununu tümüyle ortadan kaldırdığını, gıda yetersizliğine bağlı olarak yaşanan gelişmelerin; sosyal, siyasal sebeplerden kaynaklandığını görebilmekteyiz (Berber, 2017:121).

1.4.1.3. David Ricardo'nun Yaklaşımı

David Ricardo'nun ekonomik büyüme teorisinin gözlemsel dayanağı 19.

Yüzyıl İngiltere'sindeki ekonomik ve sosyal iklimdir. Bu gözlemlere dayalı olarak geliştirilen teorilerin klasik görüşe geniş kapsamlı olarak katkıda bulunması sebebiyle klasik teori genel olarak Ricardo ile özdeşleşmiştir (Acar, 2008).

1800'lü yıllarda İngiltere'de sanayi devriminin de etkisiyle sanayi sektöründeki üretim hacmi en üst seviyeye ulaşmış, verimlilik artmış sermaye birikimi ise yükselmiştir. Buna karşın aynı tablonun tam zıttı ise tarım sektöründe yaşanmış ve tarımda; ücretler doğal ücret seviyesine inmiş, verimlilik azalmış ve teknik ilerlemeler durma noktasına gelmiştir. Tam da bu noktada İngiltere'nin tarım sektörü için ithalat yapmaktan başka çaresi kalmamıştır. Ancak ithalatın gerçekleşmesi ancak sanayi mallarının rekabetçi bir çerçevede ihraç edilmesine gerekiydi. Nitekim bu gerçekleşmedi. Bunun en önemli sebebi ise sanayi sektöründe artış gösteren maliyet enflasyonuydu. Söz konusu durum İngiltere'yi sanayi alanında yapamadığı müdahaleyi tarım alanında yapmaya itiyordu. Bu çerçevede çıkarılan Tahıl Yasası da tam da bu amaçla çıkartılmış ve yerli tarım üreticisini korumayı amaçlamıştır (Berber, 2017:101-102).

Ricardo ise bu ortamda hem sanayideki büyümenin devamlı olarak sürdürülemeyeceğini hem de tarım sektöründeki olumsuz gidişatın ekonominin genelini olumsuz yönde etkileyeceğini ifade ediyordu. Bu yönüyle Ricardo hem Smith hem de Malthus'tan farklı olarak gelirin bölüşümüyle ve bu bölüşümün sonuçlarıyla ilgileniyordu. Bunun en önemli sebebi ise Ricardo'nun büyümeyi sağlayacak temel faktör olarak yatırımı görmesi ve yatırım için gerekli tasarruf oranının hangi kesimlerden karşılandığını önemsemesidir. Bilakis Ricardo'ya göre toplumda 3 kesim bulunmaktadır. Bunlar; müteşebbis, toprak sahibi ve işçidir. Müteşebbis yani sermaye sahibi olan kesim tasarrufların ana kaynağıdır (Yılmaz ve Akıncı, 2012).

Ricardo'ya göre işçi ve rant sahibi kesim gelirini tasarruf etmeden direkt olarak tüketime yönlendirir. Müteşebbis ise gelirini tasarrufa yönlendirerek yatırımlara özgüler. Bundaki en büyük etken ise müteşebbisin kar etme güdüsüdür. Bir müteşebbisin karı azaldıkça yatırım ve tasarruf oranı düşecektir, bunun olmasındaki en büyük sebep ise rant ve ücret giderlerinin yükselmesidir. Toplam gelir içerisinde artan maliyetler kar payının alanını daraltacak ve zaman içerisinde yok olmasına sebebiyet verecektir (Taban, 2010).

Ricardo da kötümser bir bakış açısına sahiptir ancak kötümserliğinin kaynağı Malthus'tan farklıdır. Ricardo'ya göre üretim faktörlerinden emek ve fiziksel sermaye stokunda değişken ancak toprak sabittir, diğer bir ifade ile kıttır. Toprağın kıt olması ise sermaye stokunun artmasını engelleyerek, ekonomik büyümeyi kısıtlayacaktır. (Güvel, 2011:26).

Ricardo'nun kötümser olan büyüme teorisine göre uzun dönemde ekonomik büyümeden çıkar sağlayan tek kesim kıt topraklara sahip olanlardır. Uzun dönemde işçilerin durumunda bir iyileşme veya kötüleşme olmazken, sermaye sahiplerinin durumu kötüleşecektir (Ünsal, 2007:66).

Ricardo hem tarım sektöründe azalan verimler yasasını hem de teknolojik gelişmenin önemsizliği savı üzerinde durarak uzun dönemli olarak yanlışlanacak bir sistematik yaklaşım kurmuştur. Nitekim sonraki yıllarda yaşanan teknik ilerlemeler ve tarım yatırımları hem Malthus'un hem de Ricardo'nun sınırlı kaynak sınırsız ihtiyaçlar endişelerini boşa çıkartmıştır (Taban, 2010).

1.4.2. Neoklasik (Solow) Büyüme Modeli

20. Yüzyılın başları hem 2 büyük dünya savaşının hem de 1929 tarihli küresel ekonomik krizin yaşandığı bir döneme sahne olmuştur. Yaşanan savaşlar, iktisadi krizler ve sosyolojik bunalımlar ülkeleri; hızlı biçimde toparlayacak ekonomik ve siyasi tedbirleri almaya itmiştir. İşte böyle bir dönemde yani 1950'li yıllarda hem Keynesyen teoriyle önemini büyük ölçüde yitirmiş klasik iktisadi teorilere hem de günün ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmaya başlamış ve 80'li yıllara kadar önemini daha da kaybedecek olan Keynesyen politikalara karşı çok sayıda teori ortaya atılmıştır. Bu teorilerden en çok dikkat çeken Solow'un 1956 yılında ortaya koymuş olduğu neoklasik büyüme modelidir. Solow'un 1987 yılında Nobel İktisat Ödülü'nü almasını sağlayacak bu teori 1956 yılında "İktisadi Büyüme Teorilerine Bir Katkı" isimli eserle yazılı hale getirilmiştir (Taban, 2010). Modelin çıktığı dönem içerisinde bu kadar ilgi görmesinin temel sebebi, 1929 buhranı ile birlikte kabul gören müdahaleci devlet anlayışının tamamen reddedilerek devletin ekonomik

mekanizmalardaki rolünün yok varsayılmasıdır. Solow'un modeli içerdiği varsayımlar açısından kendisinden önceki Harrod-Domar Modeline karşı önemli itirazları barındırmaktadır (Demir,2002). Bu itirazlardan en önemlisi Harrod-Domar modelindeki ekonomik büyüme dengelerinin bıçak sırtında olduğu anlayışının reddedilmesidir (Üzümçü, 2018:180). Çünkü Solow'a göre ekonomi özellikle uzun dönemde mutlaka istikrarlı bir sürece kavuşacaktır. Neoklasik modelde; tasarruflar, sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler detaylı olarak ele alınmıştır. Bu ilişkiler matematiksel olarak incelenmiş ve dışsal kabul edilen unsurların etkisi analiz edilmiştir. Solow; nüfusu ve teknolojiyi dışsal olarak kabul etmektedir. Yani Nüfus arttıkça ekonomi büyüyebilir, teknoloji geliştikçe ekonomi büyüyebilir ancak nüfus arttıkça ya da teknoloji geliştikçe ekonomi büyümmez yani buradaki dışsallık yaklaşımı ekonomik büyüme modelinin tek yönlü ilişki sistematiğine sahip olduğunu göstermektedir. Tüm bunlar ağırlıklı olarak klasik iktisadi teoriyi anımsatsa da Solow kendisinin klasik teoriyle Keynesyen teori arasında bir yerde olduğunu ifade etmektedir. Bilakis Solow, hem klasik iktisadi modelin hem de Keynesyen modelin ana varsayımlarının uzun vadede geçerliliğini koruyamayacağını belirtmiştir. Solow'un ortaya koyduğu neoklasik model 1980'li yıllara kadar; Tobin, Johnson, Meade, Uzawa, Hahn ve Matthews gibi iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir (Üzümçü, 2018:181). 21. Yüzyılda ise özellikle Mankiw'in modeli geliştirmeye yönelik eklemeler yaparak değerlendirmeler yaptığı görülmektedir.

Neoklasik model bazı varsayımlar üzerine kurulmuştur. Bunlardan en temel olanların açıklanması faydalı olacaktır. Solow çalışmalarında teknolojiyi dışsal olarak almıştır, diğer bir ifade ile teknoloji yönetim, eğitim gibi ekonomi dışındaki faktörlerden etkilenmektedir. Teknolojinin dışsal olarak alınmasından dolayı, firmalar ek bir maliyet gerektirmeksizin kullanılabilir ve teknoloji seviyesi belirli bir oranda sürekli artmaktadır (Aslanoğlu, 1994:2).

Neoklasik yaklaşım, ekonomiyi yalnızca 1 mal üzerinden modellemiştir. Buna göre ekonomide sadece bu 1 mal üretilip tüketilmektedir. Modelde bu yaklaşıma paralel olarak ülkenin uluslararası ticarete izin vermeyen, dışa kapalı bir ülke olduğu da kabul edilmektedir. Ekonomide ölçeğe göre sabit getiri varsayımı kabul edildiğinden dolayı teknik üretim fonksiyonu $Y=f(K,L)$ 'dir. Bunun anlamı ise üretim

süreçlerindeki çıktının üretime koşullanmış girdi miktarıyla aynı seviyede olmasıdır. Solow'un modeline göre üretime koşulacak emek ve sermaye faktörleri için azalan verimler yasası geçerlidir. Buna göre Emek sabitken üretime koşulacak her bir birim sermaye için alınacak marjinal ürün azalarak artış gösterecektir. Harrod-Domar modelinden farklı olarak Solow'un modelinde emek ve sermaye faktörleri birbirleri yerine geçebilir. Faktörler arası ikamenin olduğu kabul edilmektedir (Berber, 2017:169-170).

Yakınsama Hipotezi kabul edilmektedir; bu hipoteze göre ülkeler uzun dönemde sıfır olan uzun dönem büyüme hızına ulaşacaktır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kişi başına yatırımın, kişi başına yıpranmaya eşit olduğu durağan durum dengesine ulaşır (Aslanoğlu, 1994:2).

Neoklasik model sabit getiriye sahip üretim fonksiyonunu kullanmaktadır. Daha önceki varsayımlarda bunun ne anlama geldiği belirtilmişti. Buna göre üretime koşulmuş girdi miktarı ne kadarsa çıktı miktarı da o kadar olacaktır. Model bu doğrultuda üretim fonksiyonu olarak 1928 yılında W. Cobb ve H.Douglass'ın beraber tasarladığı Coub-Douglas üretim fonksiyonunu kullanmaktadır.(Taban, 2010) Buna göre fonksiyon aşağıdaki şekilde gösterilebilir (Berber, 2017:171):

Y=Çıktı

K=Sermaye

L=Emek

Olmak üzere

- $Y=F(K, L)$ (9)

şeklinde gösterilebilir. Bununla beraber modelin fonksiyon hali girdi ve çıktıların doğru orantılı olduğunu gösteren indisli biçimde de gösterilebilir:

- $Y = F(K, L) = K^a L^{1-a}$ (10)

$0 < a < 1$ üzere Fonksiyondaki a ve $1-a$ indisleri hem işgücünün hem de sermayenin esnekliklerini temsil eder. Bu indislere göre her yeni birim çıktındaki emek ve sermaye faktörlerinin oransal katkısı gözlemlenebilir.

Üretim fonksiyonu olan $Y=F(K, L)$ 'yi emek başına düşen çıktı miktarı türünden de yazabiliriz. Denklemin iki yönlü olarak L 'ye böldüğümüzde

- $Y/L=F(K/L, 1)$ (11)

Buna göre emek başına çıktı, emek başına sermayenin bir fonksiyonu haline gelir. Bu doğrultuda denkleme son halini verecek olursak:

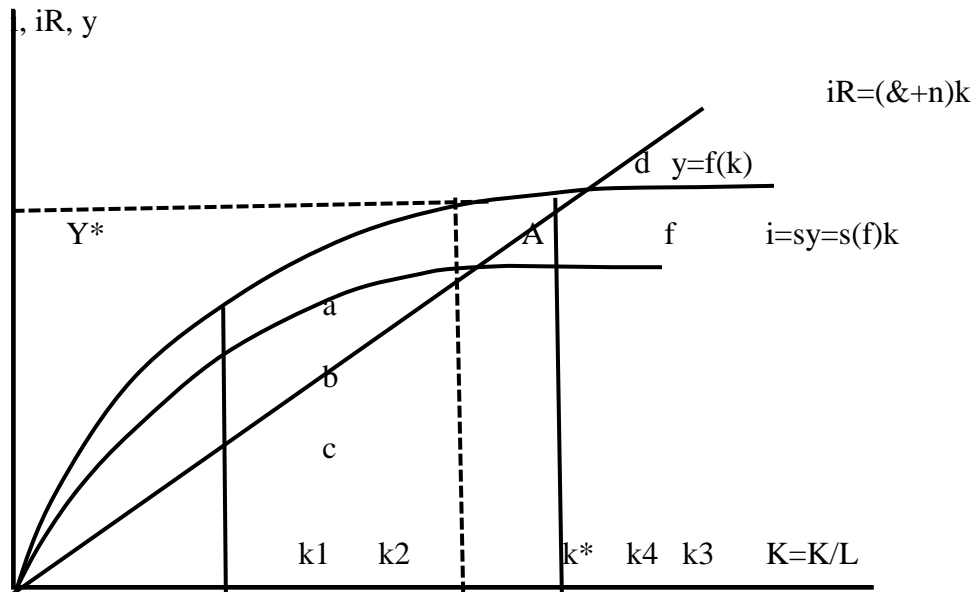
$y=Y/L$ 'yi yani emek başına çıktıyı

$k=K/L$ 'yi yani emek başına sermayeyi gösterir ve:

- “ $y=f(k)$ ” (12)

şeklinde yazılır.

Hem varsayımlarda hem de bu başlık altında üretim fonksiyonunun sabit ölçeğe dayalı olduğunu yani 1 birim girdide 1, 2 birim girdide 2 birim çıktının alınacağını, emekle sermaye faktörünün birbirinin ikamesi olduğunu belirtmiştik. Neoklasik model, ölçeğe göre sabit getiri yaklaşımını belirlese de azalan verimler yasaının varlığını da kabul etmektedir. Buna göre emek ya da sermaye faktörlerinden birisi artış gösterirken diğeri de artış gösterecektir ancak bu artış azalan oranda artış şeklinde olacaktır. Bu durum aşağıdaki grafikte görülebilir.

Şekil 1.3. Solow diyagramı ve üretim fonksiyonu

Kaynak: Ünsal, 2007

Şekle göre üretim fonksiyonu eğrisini diğer bir ifadeyle çıktı miktarını gösteren $Y=f(k)$ eğrisinin eğimi sermaye miktarı arttıkça azalmaktadır. Bu da sermayenin marjinal ürün çıktısının artan faktör girdilerine rağmen artacağını ancak süreç ilerledikçe bu artışın azalan oranda gerçekleşeceğini göstermektedir. Şekle dikkat edilirse üretime koşulan faktör girdisi arttıkça çizgi düzleşmektedir.

Yukardaki şekil Neoklasik modelde durağan durum dengeyi ve bu dengenin değiştiği durumu ortaya koymaktadır. $i=sy$ olarak gösterilen eğriye işçi başına yatırım eğrisi denmektedir. $\delta+n$ ise gerekli yatırım doğrusu ismi verilmektedir ve bu ikisinin kesiştiği A noktasında ekonomi durağan durum dengededir. Herhangi bir sebepten dolayı ekonomide işçi başına sermaye seviyesi k_1 veya k_2 seviyesinde ise işçi başına yatırım pozitifdir ve işçi başına sermaye stoku artar ve k^* seviyesine gelir. Tam tersine ekonomide başlangıçta başına sermaye seviyesi k_4 veya k_3 seviyesinde ise işçi başına yatırım negatifdir ve işçi başına sermaye stoku azalır ve k^* seviyesine gelir.

1.4.3. İçsel Büyüme Teorileri

İktisadi teoriler tarihine bakıldığında iktisat literatürüne kazandırılan tüm yaklaşımların kendisinden bir önceki yaklaşıma bir tepki ya da tamamlayıcı bir unsur olarak ortaya konulduğu görülebilmektedir. 19. ve 20. Yüzyıl bu açıdan bakıldığında neden sonuç ilişkisine dayalı olarak gerçekleşen iktisadi devrimlerin daha hızlı gerçekleştiği zaman dilimleri olarak kabul edilebilir. Bu kapsamda içsel büyüme teorilerinin kendisinden önce ekonomik ve siyasal çevrelerce kabul gören neoklasik büyüme teorisine karşı ortaya çıktığı ifade edilebilir. Konuyu daha da detaylandırmak gerekirse 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren varsayımları ekonominin genel varsayımları olarak kabul edilen Neoklasik iktisadın, küreselleşmenin ve uluslararası ticari serbestliğin arttığı 1980’li yılların sonlarına doğru varsayımlarının teker teker geçerliliğini yitirmesi teorinin sorgulanmasına ve bir dizi testlerden geçirilmesine sebep olmuştur(Taban, 2010). Yapılan çalışmalar yakınsama hipotezinin geçersiz olduğu yönünde kanıtlar sunmuşlardır. Teknolojiyi dışsal olarak alan neoklasik büyüme modelinin aksine, içsel büyüme modelleri teknolojiyi içsel olarak almakta ve ayrıca azalan verimlerin geçerli olmadığı, dışsallıkların bulunduğu modellerdir

(Aslanoğlu, 1994:1).

Bu testler ve sorgulamalar sonucunda teoriye ait varsayımların çağın gerçekleriyle örtüşmediği gerçeğiyle karşılaşılmıştır. Bu sonuç ekonomik büyümeye ilişkin doğrudan ve dolaylı etkenlerin yeniden belirlenmesine sebep olarak iktisadi literatürde köklü bir değişikliğin kapısını aralamıştır(Dullupçu, 1997). Tüm bunların temelinde, neoklasik modelin, hem teknolojiyi dışsal kabul etmesi hem de fakir ülkelerin zengin ülkeleri ekonomik olarak yakalayabileceğini iddia etmesi yatmaktadır (Üzümcü, 2002).

Gerçek hayattaki gelişmelerle yanlışılanan bu önermeler ekonominin etken unsurlarının geçmiş dönemde dışsal olarak ele alınan ya da tamamen gözardı edilen; beşeri sermaye, teknoloji, uzmanlaşma, ARGE, sağlık şeklinde değişmesini sağlamıştır. Bunun yanında içsel büyüme teorilerinin, kendisinden önceki tüm teorilerin açıklanmakta zorlandığı ya da hiç değinmediği büyümeye dair unsurları da ele alarak geniş kapsamlı biçimde değerlendirdiği görülmektedir (Doğan, 2014:372).

Solow ve Harrod-Domar büyüme modellerinin aksine, içsel büyüme modellerinde potansiyel büyüme hızı içsel olarak belirlenmektedir. Diğer bir ifade ile ülkelerin potansiyel büyüme hızları uygulanacak iktisat politikaları ile değiştirilebilir (Mert, 2017:170).

1.4.3.1. İçsel Büyümenin Neoklasik Teoriye Yaklaşımı

İçsel Büyüme, klasik anlamda kabul gören üretim faktörlerinden farklı olarak daha farklı kaynakların da büyümeyi sağlamadaki temel girdiler olacağını öne sürmektedir. Bu kapsamda içsel büyüme teorilerinin Neoklasik yaklaşımdan ayrılma sebepleri aşığıdaki şekilde sıralanmıştır(Berber, 2017:203-204; Aksu,2014:27);

1-İçsel büyüme yaklaşımı ekonomik büyümenin dışsal değil içsel sebeplerden dolayı büyüdüğünü, diğer bir ifade ile ekonominin işleyişinde unsurlardan kaynaklandığını kabul eder.

2-Teknik ilerlemeler, ekonomi mekanizmalarının iç işleyişinden etkilenmekte ve de bu mekanizmaları etkilemektedir. Bu kapsamda içsel büyüme modeli teknik

ilerlemeleri içsel olarak kabul etmektedir. Solow modelinde ise teknolojik gelişme dışsaldır.

3-Neoklasikler; ekonomideki beklenmeyen gelişmelerin oluşturduğu şok etkilerin yani konjonktürel gelişmelerin geçici sonuçlar doğuracağını ileri sürse de içsel büyüme teorilerinde durum farklıdır. İçsel büyüme teorilerinde ekonomideki şok dalgaları geçici olmayan etkiler bırakacak ekonomik gidişatı uzun vadeli olarak etkilemektedir.

4-Solow yaklaşımında, üretimi belirleyen faktörler için azalan verimler yasası geçerliken toplam hasıla için ölçeğe göre sabit getiri yaklaşımı hakimdir. İçsel Büyüme Teorisyenleri için ise bu iki unsurda ölçeğe göre sabit ya da artan geliri bir mekanizma geçerlidir.

5-Solow, fakir ülkelerin, zengin ülkeleri ekonomik olarak yakalayabileceği yakınsama tezini ortaya atmıştır. İçsel büyüme teorisyenlerine göre ise bu gerçekte mümkün değildir. İçsel büyüme teorilerinde Solow modelinin kabul ettiği mutlak yakınsama geçerli olamaz.

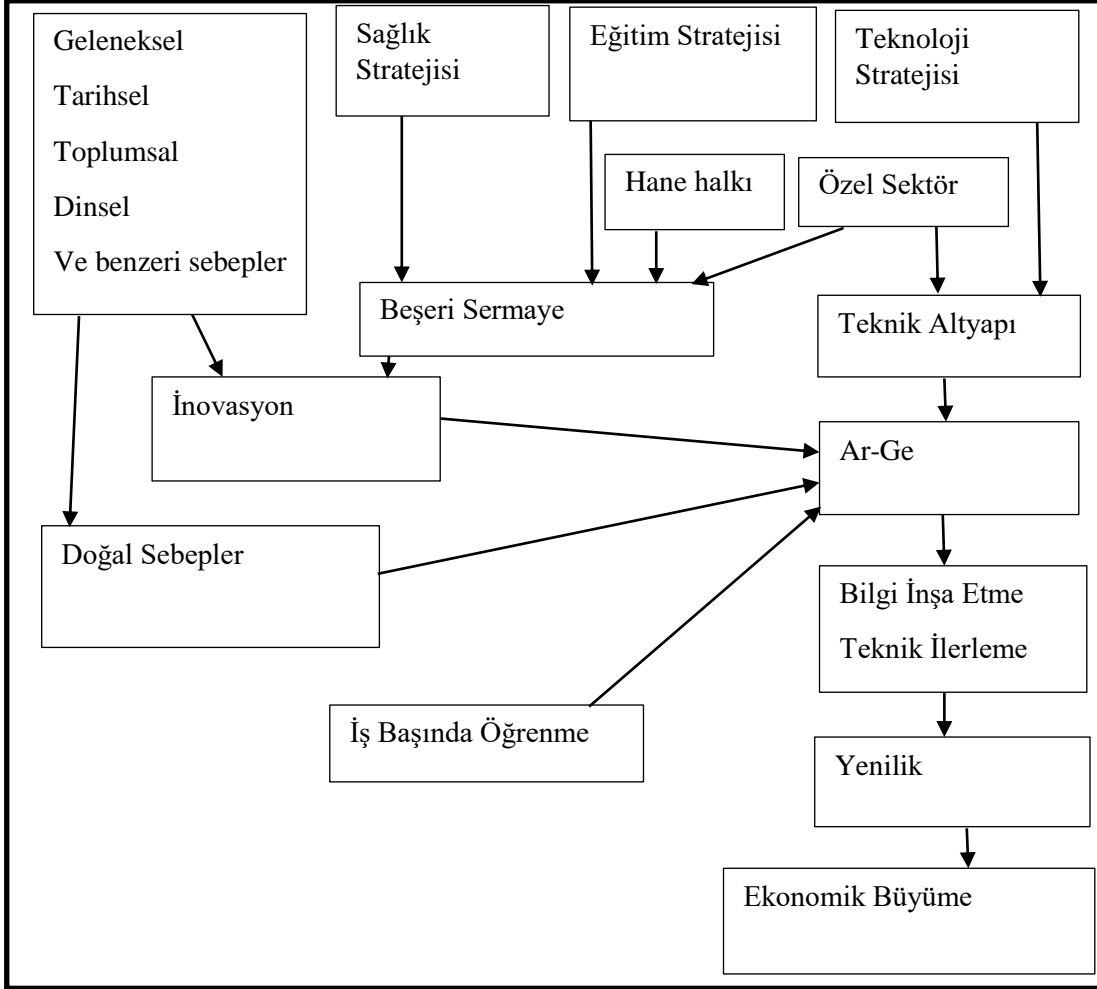
6-Solowcu görüş kabul etmemesine rağmen içsel büyümciler; kamu politikalarının, beşeri sermayenin, eğitim ve sağlık politikalarının, vergi ve gelir dağılımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin kalıcı olarak bulunduğunu belirtmişlerdir. Buradan da devletin uygulayacağı politikaların ekonomik büyümeyi hızlandırabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

7-Solow, tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini yalnızca geçiş dönemlerinde etkileyici olarak varsaymıştır. Buna göre tasarruflar hasılanın yalnızca durağanlık noktaları arasındaki geçişkenlik sürecinde işe yaramaktadır. Oysa İçsel Büyüme Teorisi tasarrufların uzun vadeli etkileri sahip olduğunu kabul etmektedir.

1.4.3.2. İçsel Büyümenin Belirleyici Faktörleri

İçsel büyüme teorilerine göre ekonomik büyüme dışsal faktörlere gerek duymaksızın devamlı yenilenebilen ve iç devinimi yüksek olan faktörler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu kapsamda ekonomik büyümenin kendi iç dinamiklerine bağlı

biçimde sürekliliğini arz eden önemli faktörler bulunmaktadır. Şekil aracılığıyla bunları daha detaylı görebilmemiz mümkündür (Kibritçiöğlü, 1998).

Şekil 1.4. Yeni modellerde içsel büyüme ve belirleyicileri

Kaynak: Kibritçiöğlü, 1998:11

Şekilden büyümenin belirleyicileri görülebilmektedir; iki temel kaynaktan söz etmek mümkündür. Sağlık ve eğitim beşeri sermayeyi etkilemektedir. Artık fiziki sermaye stokunun yanında nitelikli insan gücü de beşeri sermaye olarak üretim fonksiyonuna dahil olmaktadır. Beşeri sermayenin artması, teknolojik altyapı ile birlikte ar-ge faaliyetlerini ve dolaylı olarak da yenilikleri etkilemektedir. Diğer bir temel kaynak ise toplumun yapısını oluşturan tarihsel, dinsel ve geleneksel faktörlerdir. Bunlar da inovasyonu ve dolayısıyla ar-ge faaliyetlerini etkilemektedir.

Şekilde de görüleceği üzere ekonomik büyüme içsel büyüme teorisyenleri tarafından kendilerinden önceki yaklaşımlara göre çok daha yeni faktörler perspektifinden ele alınmıştır. Buna göre İçsel büyüme kaynak olarak temelde, yüksek bilgi gücüyle yoğrulmuş beşeri sermayeye dayanmaktadır. Bunu bir nevi uzmanlaşma olarak da görebiliriz. Bunun yanında diğer önemli unsurun teknoloji olduğu görülmektedir (Taban, 2010:110). Bu durum 20. Yüzyılın ortalarında Schumpeter tarafından ileri sürülen teknolojinin büyüme üzerindeki etki olgularına teorik çerçeve açısından benzerlik göstermektedir (Üzümcü, 2018:240). Nitekim inovasyon, yenilik ve teknoloji aynı tandanslı etkilere sahip faktörlerdir. İçsel büyüme teorilerinden önce etkilerine rastlamadığımız faktörler arasında sağlık, eğitim politikalarının etkisi de göze çarpmaktadır.

Bu iki unsur da temel olarak beşeri sermaye faktörünün doğrudan belirleyicileri arasındadır. Tüm bunlarla birlikte; ülkelerin ve toplumların geçmişten kalıtsal olarak taşıdıkları bazı nevi şahsına münhasır özellikleri de bulunmaktadır ki bunlar; Geleneksel, tarihsel, dinsel ve toplumsal öğeleri barındırmaktadır (Berber, 2017:205). Bu kısım özellikle gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin arasındaki ekonomik anlamdaki yakınsama olasılıklarını belirleyici bir rol oynamaktadır.

1.4.3.3. İçsel Büyüme Modellerinin Temel Dinamikleri

Bilginin üretimi ve birikimi içsel büyüme yaklaşımı açısından bilgi en önemli ekonomik büyüme kaynakları arasında sayılmaktadır. Bunun en önemli sebebi bilgi birikiminin ekonomik büyümenin yönünü ve hızını tayin etmesinden kaynaklanmaktadır. Bilhassa bilgi doğada kendiliğinden var olmayan, elde etmek için çeşitli maliyetlere katlanması gereken bir olgudur. Neoklasik düşüncenin aksine İçsel Büyüme Teorisi yaklaşımı bilgili bu yönüyle maliyetli ve rekabette etkin belirleyici biçimde tanımlamıştır. Bilgi yapısal olarak hem dışlanamama hem de yayılım gösterme gibi özelliklere sahiptir ki bu özellikler bilginin üretilmesi noktasında çeşitli dezavantajları ortaya çıkartmaktadır. Bilinmektedir ki ekonominin temel itici gücü olan üretimin en büyük paydaşı müteşebbis ve onun da güdüleyici gücü kar elde etme arzusudur (Üzümcü, 2018).

Bilginin bu yönüyle dışlanamaması ve yayılımı kolayca gösterebilmesi bilginin edinilme maliyetini sıfıra indirerek bilgi üretim süreçlerinin durmasına yol açmaktadır. Bu kapsamda öncelikle bilgi üretiminde devinim sağlayacak bazı önlemlerin alınması bu gibi büyümeyi yavaşlatacak ya da durduracak olumsuz gelişmelerin önüne geçecektir. Bunlardan bazıları; patent, lisans hakları ve telif gibi hukuk yoluyla sağlanacak önlemlerdir. Bunlar gerçekleşmediği takdirde bilgi üzerinden sağlanacak kar avantajını kaybedecek özel sektörün bilgiyi edinmek için katlanması gereken külfetleri göze alamayacağını belirtmek gerekmektedir (Jones ve Manuelli, 1997).

Bu noktada ise devletin bilgiyi üretecek ve biriktirecek süreçleri başlatacak arge faaliyetlerine yönelik teşvik politikalarını üretmesi beklenir. Bilgiye sahip firmaların bu bilgileri patent haklarının devri şeklinde satmaları mümkündür. Buradan elde edilecek katma değer geliri firmaların bilgi üretme süreçleri için gerekli yatırımları yapabilmelerini sağlamaktadır. İçsel Büyüme teorisyenleri tüm bunların yanında bilginin piyasa yapısının eksik rekabet temelli olarak biçimlenmesine yol açacağını da belirtmişlerdir (Dudley, 1999:595).

Endüstrileşme sürecinin teknoloji yoğunluklu yeni bir aşamaya geçtiği 1990'lı yıllarla birlikte yüksek teknoloji içeren mal ve hizmetlerin üretim süreci için daha yüksek donanım ve bilgi birikimine sahip işgücü gereksinimi artmıştır.

Bu süreçle birlikte beşeri sermayenin artışı üretim sürecini 2 yönlü olarak etkilemiştir. Beşeri sermayesi yüksek olan iş daha fazla karı getirirken beşeri sermayesi yüksek olan işçinin verimliliği daha yüksek seviyelere ulaşmıştır. Beşeri sermayenin elde edilmesinin en önemli yolu insanın bilgi birikiminin ve donanımlarının artmasını sağlayacak eğitim sektörüne yatırım yapmaktan geçmektedir. Dolayısıyla belirli bir süreci ve maliyeti içeren beşeri sermaye yatırımı her zaman beklenen seviyelerde gerçekleşmemektedir. Örnek verecek olursak orta ya da büyük ölçekli işletmelerin çalışanlarını donatarak daha yüksek iş verimi almayı hedefledikleri söylenebilir (Üzümcü, 2018:243).

İktisadi büyüme teorileri tarihi içerisinde içsel büyüme modelleri ortaya çıkana kadar teknolojik gelişmelerin etkisi dikkate alınmamış ya da içsel bir faktör olarak değerlendirilmemiştir. Oysa ki teknolojik gelişmeler; başta azalan verimler

yasası gibi ekonomik büyüme önünde karamsar bir bariyer oluşturan çok sayıdaki varsayımın geçerliliğini yitirmesine sebep olmuştur (Aslanoğlu, 194:6).

Daha önceki dönemlerde sınırlı faktör donatımı çerçevesinde etkileri çok fazla görülemeyen teknolojinin; ölçülme zorluğundan dikkate alınmaması durumunu da gözlerden kaçırmamak gerekir. Beşeri sermaye nasıl ki ancak eğitim süreçleri yoluyla geliştirilebiliyorsa, teknolojik gelişmeler de araştırma ve geliştirme gibi süreçlerle sağlanabilmektedir. Bu yönüyle teknolojik gelişme maliyet olan ve süreç isteyen bir dizi gelişmeler serisidir. Teknolojik gelişmenin dışsal etkilerinin olumlu olduğu kabul edilmektedir (Üzümcü, 2002).

Örneğin bir üretim alanındaki teknolojik yenilik hem maliyeti azaltıp hem de verimi arttırıyorsa diğer firmaların da bu yolu takip ederek toplam ürünü ve verimliliği arttırabilmesi beklenebilmektedir. Teknoloji genel anlamda iktisadi çevrelerce olumsuz etkisi iktisadi çevrelerce kabul görmüş nüfus artışı ve etkinsizlik gibi sorunların yol açtığı refah kaybını da durdurucu bir etkiye sahiptir. Nüfus artışından dolayı azalan kişi başı sermayenin, teknolojinin artan verimliliği sayesinde azalması yerine sabit kalması bu konuya örnek olarak gösterilebilir (Szostak, 2009:65-66).

Bununla beraber teknolojinin hem ürün verimliliğini hem de toplam çıktı düzeyini arttırması ekonominin yalnızca iç pazarda değil dış pazarlara yönelik olarak da genişleyebileceğini ortaya koymaktadır.

Artan getiri, üretime koşullanan her birim sermaye girdisinden, miktar olarak her seferinde daha fazla çıktının alınabilmesini ifade eder. Hem bilgi birikiminin artması hem beşeri sermayenin yükselmesi hem de teknolojik gelişmeler ışığında marjinal ürün verimlilikleri, emek verimliliği ve toplam ürün miktarında sağlanan kalıcı artış ekonomik büyümenin önceki neoklasik yaklaşımın aksine artan oranlı olarak gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle neoklasik yaklaşımda üretim girdisi olarak kullanılan her 1 birim sermaye arttırıldıkça çıktı miktarı sifıra yaklaşmaktayken içsel büyüme modellerinde üretim girdisi olarak kullanılan her 1 birim sermaye arttırıldıkça çıktı miktarı 0'dan büyük bir oranda kalabilmektedir. Bu durum özellikle piyasaların yapısındaki rekabetçilik yönünü de etkilemektedir (Üzümcü, 2018:246).

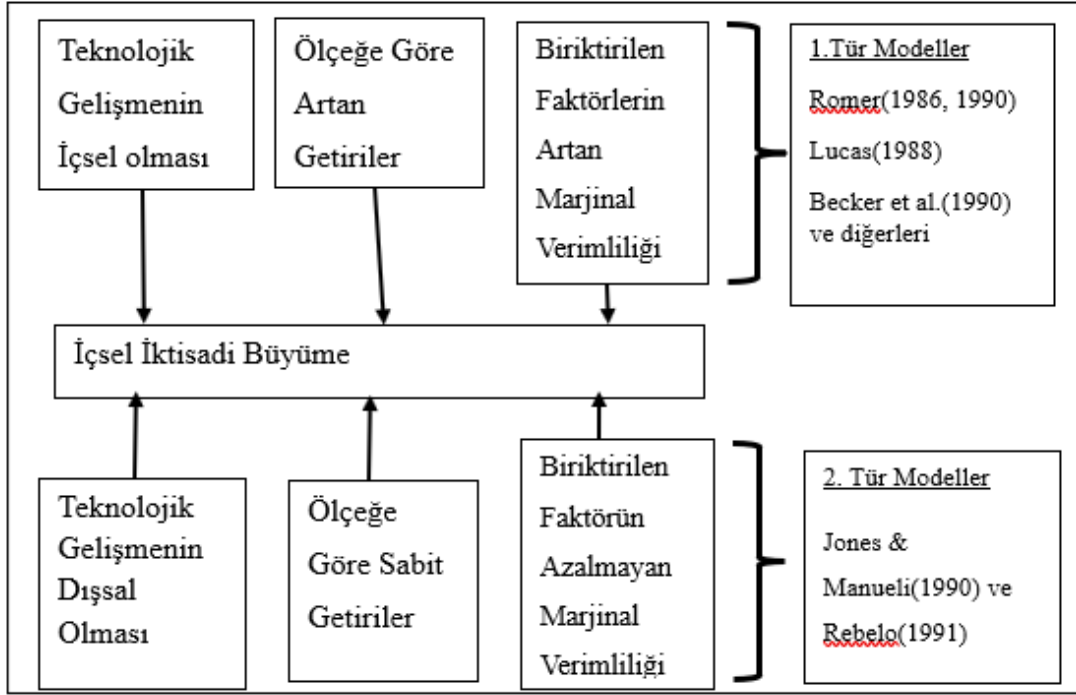
İçsel büyüme teorilerine göre artan getiri ölçek ekonomilerinin tam rekabet koşulları yerine eksik rekabet koşullarına göre işleyişinin sağladığını göstermektedir. Nitekim teknolojik gelişmeler için hem beşeri sermayenin hem de bilgiye yapılacak ar-ge faaliyetlerinin mali yönden finanse edilebilir durumda olması gerekmektedir.

Söz konusu şartlar için ise firmaların bu finansmanı ekonomik faaliyetler yoluyla kazanması gereklidir. Bu durumdan dolayı neoklasiklerin kabul ettiğinin aksine firmalar fiyat alıcı değil fiyat yapıcı konumda bulunmalıdır. Bu da firmaların tam rekabetçi pozisyon yerine monopol ya da oligopol gibi yapılarla faaliyet yürütebileceklerini göstermektedir (Üzümcü, 2018).

Daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi İçsel büyüme Teorileri, Neoklasiklerin aksine devletin ekonomiye belirli koşullarda da olsa müdahale etmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de dışsallıklardır. Bir firma faaliyette bulunduğu süre içerisinde çevresine olumlu ya da olumsuz etkiler yayabilmektedir (Aslanoğlu,1994:6).

1.4.3.4. İçsel Büyüme Modellerinin Sınıflandırılması

İçsel büyüme modelleri son dönemde çok çalışılan ve birçok farklı iktisatçı tarafından farklı teoriler geliştirilen bir alandır. Bu nedenle içsel büyüme modellerini farklı sınıflamalara tabi tutmak mümkündür.

Şekil 1.5. Varsayımlara göre içsel büyüme modellerinin türleri

Kaynak: Kibritçiöglü: 1998:12

Yukardaki şekilde içsel büyüme teorileri varsayımlarına göre iki gruba ayrılmıştır. 1. Grupta yer alan Romer, Lucas ve Becker modelleri teknolojiyi içsel olarak almakta ve ölçeğe göre artan getiri varsayımı yapmaktadırlar. Buna paralel olarak üretim faktörlerinin artan marjinal verimliliği de yine bu modellerde kabul edilmektedir.

2. grupta yer alan Jones ve Manueli'nin modeli ile Rebelo modellerinde teknolojik gelişme dışsal olarak kabul edilmekte ve ayrıca diğer gruptan farklı olarak ölçeğe göre sabit getiri varsayımı yapılmaktadır. Bu varsayımlara paralel olarak üretim faktörlerinin azalan marjinal verimliliğinin olduğu kabul edilmektedir.

İçsel büyüme modellerinde sermaye kavramı, sermaye mallarının birikimini ve bilgiye yapılan yatırımı da içerisine alacak şekilde daha büyük bir kapsamda ele alınmaktadır. Romer'in modelinde büyümenin kaynağı olarak teknoloji kabul edilmektedir ve teknolojinin de kar amacı güden girişimcilerin faaliyetleri sonucu ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Yeldan, 2011:221).

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL GELİŞME VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Finansal piyasalar bir ülkede fon fazlası olan kişi ve kurumlar ile fon ihtiyacı olanları bir araya getiren ve fon akışının gerçekleşmesini kolaylaştıran, son derece önemli bir sistemdir. Finans piyasaları dolaylı ve dolaysız şekilde çalışabilmektedir. Borç alanlar ile borç verenler arasında aracı bir kurum olan finansal piyasalarda dolaylı finansman gerçekleşirken, aracı kurumun olmadığı durumda ise dolaysız finansman geçerlidir (Mishkin, 2000:20 21).

Son dönemde yaşanan teknolojik gelişmelerin de katkısıyla, 1980'lerden itibaren ülkemizin de dahil olduğu sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve küreselleşme akımı neticesinde finansal piyasalar ulusal nitelikten, uluslararası niteliğe bürünmüşlerdir. Bir ülkedeki insan ve kurum parasını diğer ülkelerde değerlendirebilirken, benzer şekilde fon ihtiyacı olanlar da diğer ülkelere kaynak sağlayabilmektedir (Seyidoğlu, 2016: 12).

Finansal sistemin işleyişinde taraflardan fona ihtiyacı olana para giderken, parayı veren tarafa da bunun karşılığında bir menkul kıymet gitmektedir. Paranın bu kadar köklü bir geçmişe sahip olması paraya olan yaklaşımları, paranın kullanım şeklini ve paranın üretim şeklinin de çağlar boyunca farklı nitelikler kazanmasını sağlamıştır. Tüm bunlardan dolayı her zaman geçmişe göre daha fazla zenginlik ve güce kavuşmak isteyen uygarlıklar paranın ya da para anlamına gelecek metaların akışkanlığını ve birikimi oldukça önemsemişlerdir. Dolayısıyla tarih boyunca nasıl ki her bir malın ve hizmetin taşıyıcıları ve sağlayıcıları var ise paranın ya da para işlevine sahip metaların da taşıyıcıları ve sağlayıcıları bulunmaktadır. Medeniyetler tarih silsilesi içerisinde ekonomik olarak zenginleşmeyi nasıl ki arzulayıp hedefledilerse zenginliğin kaynağı olan paranın da elde edilmesini o kadar önemsediler (Yaz,2020).

Özellikle son yüzyılda finansal sistem giderek önem kazanmıştır. Doğal olarak da finansal sistemin ekonomiye etkileri ve özellikle de büyümeye olan etkileri birçok çalışmaya konu olmuştur. Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler kapsamlı olarak incelendiğinde 5 farklı sonuçla karşılaşılır (Felek, 2016:104-108);

1-Talep Takipli Hipotez; ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru nedensellik ilişkisi olduğunu ileri sürer.

2-Arz-Öncül Hipotezi; finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğunu ileri sürer.

3-Karşılıklı Nedensellik Hipotezi; Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin olduğunu ileri sürer.

4-Negatif Nedensellik Hipotezi; finansal gelişmenin ekonomik büyümeye negatif etkisi olduğunu ileri sürer.

5-Etki Yok Hipotezi; ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı ileri sürer.

2.1. Finansal Gelişme

Finansal gelişme, nesnel bir özelliğe sahip olmamasından dolayı geçmişten günümüze kadar çok farklı tanımlamalara sahip olan bir kavramdır. Özellikle güncel ekonomik şartlar ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak şekillenen şartlar, finansal gelişme kavramının da değişik biçimlerde anlamlandırılmışını sağlamıştır.

Bu çerçevede basitçe tanımlanması gerekirse finansal gelişme, bir ülkedeki mali piyasaların içerisinde yer alan tüm enstrümanların hem yapısal hem de sayısal olarak artmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla finansal sistemin içerisindeki aygıtların yapısal olarak gelişerek verimlilik artışını yükseltmesi finansal gelişmenin yapısal büyümesine denk olurken, finansal sistemdeki enstrümanların sayısal olarak artması ise finansal gelişmenin derinleşmesine işaret etmektedir (Özcan, 2013). Bir başka tanıma göre ise finansal gelişme hem mali piyasalara veri sağladığı gibi mali piyasalardaki aksaklıkların giderilmesinde önemli bir rol oynar (Levine 2000 AKT Helhel, 2017:16) Buna göre iktisatçılar finansal gelişmeyi; yatırım tasarruf dengesinin

sağlanmasındaki en önemli mekanizmalardan birisi olarak değerlendirmektedir (Helhel, 2017:16) Finansal gelişmenin tanımları bunlarla da sınırlı değildir.

Buna göre bir tanımlamada finansal gelişme şu şekilde tanımlanmıştır: Herhangi bir devlet bünyesindeki mali piyasalarda kullanılan enstrümanların alternatif sayısının artması ve daha sık kullanılır hale gelmesidir (Helhel, 2017). Bununla beraber 2011 tarihli Dünya Bankası'nın yayımladığı raporda ise kaynakların ve mali unsurların daha sık ve verimli kullanılmasını sağlayacak hizmetlerin, kuruluşların, piyasaların ve iktisadi aktörlerin geliştirilmesine olanak veren bir durum olarak finansal gelişme kavramı güncellenmiştir. Bu duruma göre finansal gelişmenin dayandığı 7 kriter aşağıdaki gibidir (Helhel, 2017:17-18);

1-Kurumsallık; mali serbestlik, kurumsal idare, cezai uygulamalar ve antlaşmaları içerir

2- Çalışanların özellikleri, mali temel, piyasa faaliyetleri gibi unsurlar gerçek piyasa koşullarında belirlenir.

3-Mali stabilite; yabancı paraları, organize bankacılığı ve ülke borçlarını ilgilendiren krizlerin engellenmesini sağlar

4-Finans kuruluşlarına mali hizmetler; kapasiteyi ölçerek finansın berraklaşmasını sağlar

5-Bankaları kapsamayan finansal faaliyetler; genel olarak borsa işlemleri ile risk yönetimini kapsar.

6-Finans piyasa olarak bazı kategorilere ayrılır; Yabancı para, türev, tahvil ve hisse senedi gibi.

7-Finans faaliyetleri hem perakende hem de serbest piyasayı kapsar.

2.1.1. Finansal Gelişmenin Ekonomik Rolü

Teknolojinin ve dijitalleşmenin üstel hızla büyüyerek geliştiği 1980'li yıllarla beraber dış ticaret hacimleri katlanarak artmış ve uluslararası ticaret kapasitesi paranın akışkanlık ölçөгünü yükseltmiştir. Söz konusu bu durum hem tasarruflarda hem de

yatırımlarda artış sağlamış ve dışa açık ülke ekonomilerinin büyümesine sebep olmuştur. Tüm bu süreçlerde paranın ya da paranın kavramsal karşılığı sayılabilecek metaların mali piyasalarda hareketliliğinin güvenli ve hızlı biçimde sağlanabilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Başka bir ifadeyle bankacılık sisteminin önemi ülke ekonomileri için artış göstermiştir. Tam da bu doğrultuda finansal gelişmenin ekonomik anlamda üstlendiği 5 rolü aşağıdaki gibi tanımlamıştır (Levine, 1997);

1-Sermaye temini ile ihtimali bulunan yatırımlar hakkında veri oluşturma

2-Sermaye temininden sonra firmaların denetimi ile yapısal yönetim süreçlerinin idame ettirilmesini sağlama

3-Riskleri minimuma indirecek şekilde organizasyonel yapılanmayı yürütme

4-Birikimlerin farklı kanalları aktarılması suretiyle kaynak hareketliliğinin sağlanması

5-Finansal maliyetlerin azaltılması yoluyla ticari hareketliliğin arttırılması

Finansal sistemin yerine getirdiği bu fonksiyonlar ile birlikte tasarrufları yatırıma yönlendirdiği ve ekonomik büyümeyi artırdığı genel olarak kabul görünürken, literatür incelendiğinde son dönemde aşırı finansallaşmanın ülke ekonomilerini krizlere soktuğu ve diğer ülkelerdeki krizlerden daha kolay etkilenir hale getirdiği yönünde ciddi eleştiriler de vardır.

2.1.2. Finansal Gelişmenin Ölçütleri

Finansal gelişme, finansal sistemin dolayısıyla da tüm ekonomik sirkülasyonun sürekliliği için hayati öneme sahip bir fonksiyondur (Dünya Bankası, 2016). Fonksiyonu en kısa haliyle finansal sistem içerisinde karşılaşılan masrafların önlenmesi olarak tanımlamıştır. Nitekim ölçütlerin tanımlanması, teknolojiyle birlikte hızla gelişen ve yenilenen finansal sistem içerisindeki büyümeyi izlemenin zorlaşması sebebiyle oldukça önemlidir. Bu doğrultuda Dünya Bankası'nın (2016) oluşturduğu 4 satırlık ve 2 sütunluk tablo ile finansal gelişmenin ölçümlenmesine ilişkin kriterlerin belirlenmesi amaçlanmıştır;

Tablo 2.1. Finansal gelişmenin ölçütleri.

	Finansal Kurumlar	Finansal Piyasalar
Derinlik	Özel kesim kredisinin milli gelire oranı Finans kuruluşlarının varlıklarının GSYH'ye oranı Hane halkı bankacılık kapasitesinin milli gelire oranı Banka hesaplarının milli gelire oranı Parasal kuruluşların gayri safi katma değerlerinin milli gelire oranı	Hisse senetlerinin toplam piyasa karşılığı ile ödenmemiş özel kesim borç senetlerinin milli gelire oranı Özel kesim borç kağıtlarının milli gelire oranı Ödenmemiş kamu borçlarının milli gelire oranı Dış borç senetlerinin milli gelire oranı Hisse senetlerinin piyasa değerlerinin milli gelire oranı İşlemdeki hisselerin milli gelire oranı
Erişim	Bin erişkine düşen ticari banka hesap sayısı 100.000 erişkin başına düşen ticari banka şubesi sayısı Mevduat hesabına sahip olanların toplam nüfusa karşılık gelen oranı(Ankete göre) Finansal limite sahip kredi imkanı bulunan firmaların tüm firmalar içindeki oranı Finansal limite sahip kredi imkanı bulunan küçük firmaların tüm firmalar içindeki oranı	En büyük 10 şirketin dışındaki firmaların piyasadaki varlık oranı En büyük 10 firma dışında kalan ve firmaların gördükleri işlemsel faaliyetlerin değeri oranı Kamuya ait bono ve tahvillerin 3 ay ve 10 yıl vadeli kazançları Ülke içi borç senetlerinin tüm borç senetlerindeki payı Ülke içindeki özel kesim borç senetlerinin tüm borç sentlerindeki payı Özel kesime ait tahvil ve bono ihraçlarının milli gelire oranı
Yeterlik	Faizlerin net payı Kredi-banka hesabı arasındaki fark Faiz harici getirilerin toplam kazançlara oranı Toplam maliyetlerin varlıkların toplamına olan oranı Özkaynaklar ile karlılıkların oranı Piyasanın yoğunluk ölçütleri	Borsadaki ciro kapitilizasyonu Fiyatların ortak hareketliliği Veri piyasası Değerlendirme ölçeği Nakit masrafları Kamuya ait bono ve tahvillerin fiyatlandırma payı Tüm borsa enstrümanlarının devirsel hızı Yurtiçi finansal işlemlerin etkinliği
İstikrar	Skor-Z Sermayeye ilişkin yeterlilik göstergesi Aktif varlıkların kalite oranı Likit varlıkların oranı Diğer(Döviz kurlarının sermayeye olan oranı vb.)	Hisse senedi fiyat endeksinin oynaklığı Endeksin çarpıklığı oranı (hisse senedi fiyatı, devlet tahvili) Kazanç spekülasyonuna karşı güvenlik açığı Fiyatlara karşı kar Payı Zaman Kısa vadeli tahvil ve bonoların toplam tahvil ve bonolara oranı (ulusal ve uluslararası) Tahvil kazançlarının yüksek hacimli piyasalarla senkronizasyonu (Almanya, ABD)

Kaynak: Dünya Bankası, 2016

Finansal gelişmenin yazınsal geçmişte var olan ölçüt tanımlamalarına paralel olarak özellikle 1980 yılı sonrasındaki süreç dikkate alınarak temel ölçümleme yöntemlerinin belirlenmesi izlenilecek kalkınma ve büyüme programları için hayati derecede önemlidir. Bunun en önemli sebebi finansal gelişmenin bir nevi finansal sistemin büyümesi ya da piyasaların geliştirilmesi anlamına gelmesidir. Söz konusu durumdan dolayı bu yöntemlerin toplamda 5 başlık altında değerlendirilmesi mümkündür (Ağır, 2010). Buna göre finansal gelişme; miktar kriterleri, yapısal kriterler, finansal değerler, ürün farklılığı ve takas masrafları şeklinde incelenebilir (Lynch, 1996).

2.1.2.1. Miktar Göstergeleri

Bilimsel ölçümleme çalışmalarına göre değerlendirme kriterleri somut olarak oldukça zor olan finansal gelişme göstergeleri için en niceliksel şekilde gözlemlenebilecek kriterlerin ele alınması oldukça önemlidir (Kar, 2001). Miktar kriterlerindeki alt başlıklar finansal gelişmenin ölçülmesine dair yapılan bilimsel araştırmalarda standart olarak kullanılmaktadır. Bu göstergeler; Para ölçütleri, kredi ölçütleri ve sermaye piyasası göstergeleridir (Ağır, 2010:94). Bu kriterlerden kredi ölçütleri çalışmamızda da kullanılmıştır.

2.1.2.2. Parasal Ölçütler

Para ile ilgili istatistikler en somut ve geniş kapsamlı veriyi içermesi açısından finansal gelişmenin ölçülenmesinde kullanılan en önemli göstergelerin başında gelmektedir. Kapsamı hem sınırlı hem de daha geniş olan M1, M2, M2Y, M3 gibi para arz göstergelerinin gayri safi milli hasılaya oranlarından ulaşılan parasal büyüklük göstergeleriyle finansal gelişme ölçümlenmeleri gerçekleştirilmektedir. Buna göre parasal göstergeler; M1/GSMH, M2/GSMH, M3/GSMH VE M2Y/GSMH şeklinde sıralanabilir (Ağır, 2010:94). Bunlardan M1/GSMH ölçütüne göre dolaşımdaki nakit paranın azalması yani M1 değerinin düşmesi finansal gelişmenin yüksekliğine işaret ederken M1 miktarının yükselmesi ise finansal gelişmişliğin yetersizliğine işaret etmektedir.

M2 göstergesine geldiğimizde ise vatandaşın yani hane halkının banka aracılığıyla gerçekleştirdiği parasal işlemlerin miktarsal karşılığını görmekteyiz. Buna göre M2'nin yüksekliği halkın parasal işlemlerini bankacılık sistemi üzerinden yürüttüğünü göstermektedir ki bu doğrultuda M2'nin yüksekliği finansal gelişmişliğin yüksekliğine işaret ederken düşüklüğü ise finansal gelişmişlik olarak yeterli seviyelerde bulunulmadığını göstermektedir. Bir diğer gösterge olan M2Y ise hane halkının banka sistemlerini yerel paralarla kullanmasının yanında döviz olarak yaptığı işlemleri de kapsamaktadır. Bankacılık sisteminde yer alan paralar arasında yabancı paraların da varlığı gözetilecek olursa M2Y göstergesinin de yüksekliğinin finansal gelişme açısından olumlu düşüklüğünün ise finansal gelişme açısından olumsuz olduğunu ifade edebiliriz. M3 ölçütünde ise bankaların kredi kapasiteleri ölçümlenmektedir. Dolayısıyla finansal gelişmişliğin bir diğer ölçütü olarak da M3 seviyesi karşımıza çıkmaktadır (Erim ve Türk, 2005).

2.1.2.3. Kredi Göstergeleri

Bir ülkedeki kredilere ilişkin ölçütler özel sektöre verilen kredilerle ülke içindeki toplam kredi kapasitesinin milli gelire ya da birbirleri arasındaki oranlamalarla da belirlenmektedir. Söz konusu duruma göre iş alemine aktarılan kredilerin tutarının ülke içindeki toplam kredi kapasitesine oranlanması ya da özel sektöre verilen toplam kredi tutarının Gayri Safi Milli Hasılaya oranlanmasıyla ilgili göstergenin nicel sonuçlarına ulaşılabilir. Öte yandan King ve Levine,'e (1993) göre ise finansal gelişmenin kredi ölçütü girişimcilere sağlanan kredilerle kamu ve özel sektöre sağlanan kredilerin birbirlerine oranlanması şeklinde de hesaplanabilir (Ağır, 2010). Kredi hacminin artış göstermesi özel sektör için olumlu anlamlar taşımaktadır. Yatırımlar ve finansal gelişmenin ölçütlerinden sayılan krediler hem özel sektörlerin hem de kamu yatırımlarının kapasitesinin arttıracaktır (Ağır, 2010:96).

2.1.2.4. Piyasalara İlişkin Göstergeler(Sermaye)

Finansal gelişmişliğin miktarlara ilişkin göstergelerinden olan sermaye piyasalarına dair ölçütler finansal gelişmişliğin ölçülmesinde kullanılan önemli bir

alandır (Müslümov ve Aras, 2002). Sermaye piyasalarına ilişkin göstergeler sermaye piyasası oranının bulunması yoluyla elde edilmektedir ve 2 şekilde hesaplanmaktadır. Bunlardan ilki piyasadaki hisse senedi değerinin toplamının milli gelire oranlanmasıyla bulunur. Bu aynı zamanda sermaye piyasasının genişliğini de ortaya koymaktadır. Diğer bir yöntem ise piyasadaki firma sayısıdır (Ağır, 2010:96).

Sermaye piyasalarının en önemli görevlerinden birisi nakit riskinin azaltılmasıdır. Bundan dolayı nakit yani likidite sermaye piyasaların gelişmişliğini ölçümlemede önemli bir gösterge niteliğindedir. Bu gösterge hisse senedi hacimlerinin milli gelire oranlanması yoluyla elde edilir (Erim ve Türk, 2005).

Sermaye piyasalarının gelişmişlik ölçütlerinden bir diğer gösterge takımı ise yoğunlaşma ile dalgalanma durumudur. Piyasadaki en büyük hacme sahip 10 hissenin değerinin piyasaya oranı yoğunlaşma anlamına gelirken bu hisselerin yıl içerisindeki standart sapmaları ise dalgalanma durumunu göstermektedir (Erim ve Türk, 2005:34). Bunun yanında daha önce belirtilmiş sermaye piyasası göstergelerini hesaplama yöntemlerinin tümünün ortalaması da yine sermaye piyasalarına ilişkin göstergeleri ortaya koymaktadır (Erim ve Türk, 2005:34). Finansal derinleşme ve büyüme durumunu sermaye piyasalarıyla yakından ilişkilendirmek mümkündür. Nitekim finansal gelişmenin sürdüğü ve büyüdüğü bir durumda kredi olanaklarına erişim de kolaylaşmaktadır. Yani kredi kolaylığının bulunduğu bir ortamda finansal gelişmenin varlığından söz edebilmek mümkündür (Başoğlu vd., 2001:512).

2.1.2.5. Mali Varlık Birikimlerine İlişkin Gösterge

Finansal gelişmenin ölçülenmesine dair geliştirilen göstergelerin en önemlilerinden birisi de mali varlık stoğuna ilişkin göstergelerdir. Mali varlık stoğu göstergesi hem parasal hem de sermaye piyasalarına ilişkin ölçütler ile ekonomide bulunan finansal varlıkların toplamını ifade eder MVS/GSMH değişkeni ile gösterilir (Ağır, 2010). Toplam mali varlık stoğu parasal ölçüm sonuçlarını barındırdığı gibi finans sistemi içerisindeki döviz hesapları da dahil olmak üzere tüm mevduat hesaplarını kapsamaktadır. Bununla birlikte MVS hem kamunun hem de özel sektörün menkul değerleri ile aracılardan toplam varlıklarını da kapsamaktadır (Ağır, 2010:97).

2.1.2.6. Yapısal Göstergeler

Ekonomik gelişmelerin gerçekleştiği temel düzlemler finansal sistemlerdir. Finansal sistem pek çok yol ve yönetime sahip bir mekanizmadır. Bu mekanizmanın en önemli ölçümlenme yöntemlerinden birisi ise M2/M1'dir. Buna göre M2/M1 oranıyla finansal gelişmişlik aynı yönde orantıya sahiptir (Lynch, 1996). Bu oran nakdin faizli hesapta tutulma oranını da ortaya koymaktadır. Bu yönüyle M2/M1 oranının artması hem finansal gelişmişliği arttıracak hem de vadeli hesaplarda bulunan mevduat miktarlarını elde tutulan nakite göre daha hızlı biçimde yükseltecektir. Yapısal bir ölçüt olma özelliğini taşıyan bu gösterge aynı zamanda finansal gelişmişliğin de boyutlarının ölçülmesine katkı sağlamaktadır (Kar ve Ağır, 2005:60).

2.1.2.7. Finansal Değer Göstergeleri

Gerek neoklasik iktisatçılar gerekse de içsel büyüme teorisyenlerinin ortaya koyduğu modellemeler neticesinde yatırımlar ancak kar beklentisiyle mümkün olmakta ve bu da ekonomik büyümenin devamlılığını sağlamaktadır (Lynch, 1996). Finansal anlamda fiyatlamayı gerçekleştiren en önemli etken reel faizlerdir. Faizlerin esnekliği ve oranı fiyatların belirlenmesindeki ana unsuru teşkil etmektedir (Ağır, 2010). Bununla birlikte toplam tasarruflarla reel faizler arasındaki ilişkinin yönü belirsizliği korusa da reel faizle finansal tasarruflar arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu kabul edilmektedir (Fry, 1995).

2.1.2.8. Ürün Çeşitliliği

Finansal gelişmişliğin en önemli göstergelerinden birisi de hem tasarruflarını değerlendirmek için farklı yollar arayan yatırımcının hem de finansal kaynağa ihtiyaç duyan girişimcinin birden fazla seçeneğe sahip olmasıdır. Finansal sistem içerisinde yatırımlara ve tasarruflara yönelik işlem seçenekleri ne kadar fazla olursa finansal gelişmişlik seviyesi de o derece fazla demektir (Ağır, 2010:99). Bunun yanında finansal ürün seçenekleri para piyasaları ve sermaye piyasaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Buna göre vadesi genelde 1 yılın altında olan ve daha az risk barındıran seçenekler para piyasası mekanizmalarına ait olurken vadesi 1 yılın üzerinde olup riski

fazla olan seçenekler ise sermaye piyasası mekanizmalarına aittir (Günel, 2006).

2.1.2.9. Değişim Maliyeti

Finans sistemi geçmişten günümüze kadar hem niceliksel hem de niteliksel olarak büyük ilerleyişler kat etmiştir. Bu gelişmenin sonucunda eski yıllarda mal ve hizmet ticareti ile fon takasının maliyeti oldukça yüksekken günümüzde ekstra maliyetler ortadan kalkmıştır. Finansal devinim hızlanmıştır (Ağır, 2010:100). Finans sistemindeki gelişmeler araçlar ve kurumlar başta olmak üzere finans sisteminin enstrümanlarını rekabet yoğun bir devinimin içerisine sokmaktadır. Böylece borçlanma maliyetleri ile faiz oranları bu rekabet neticesinde optimum seviyeye ulaşarak değişim maliyetleri düşmekte ve yatırım miktarları artmaktadır (Llewellyn, 1997:9).

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Merkantilistlerden günümüze kadar sistematik iktisadi süreç içerisinde değişmeyen ender olgulardan birisi de; ekonomik büyüme, gelişme, kalkınma ve refah için sermayenin ana koşul olduğudur. Günümüzde daha çok fiziki sermaye olarak kabul edilen kaynağın hem ücretler hem karlar hem de rant için gerekli itici gücü oluşturduğu söylenebilir. Bu açıdan değerlendirilecek olursa Bir ülkenin ekonomik anlamda kapasitesini arttırması ve zenginleşmesi ancak güçlü bir sermaye yoluyla mümkün olabilecektir. Önceki yüzyıllarda hammadde ve değerli madenler anlamına gelen sermayeyi, günümüz koşullarında hizmet, tarım, sanayi gibi sektörlerde girdileri çıktıya dönüştürebilecek materyaller olarak da kabul etmemiz mümkündür. Bu yönüyle doğrudan nakit ya da nakde dönüştürülebiyecek dolaylı olarak mal ve hizmet üretimini sağlayacak materyallerin bir ülke için temel ekonomik ihtiyaçlardan olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu ihtiyaçları karşılayabilmek; ülkelerin sahip oldukları siyasi, askeri ve demografik güçlerle yakından ilişkilidir. Dolayısıyla sermayeye ulaşabilmek ve de ekonomik büyümeyi sağlayabilmek her ülke için olağan ve mümkün değildir. Bu durumda ülkelerin ancak sermaye transferi yoluyla iktisadi gelişim süreçlerini sağlayabilecekleri bilinmektedir.

2.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı

OECD'ye göre doğrudan yabancı yatırım bir ekonomideki yerleşik yatırımcının sınır ötesi bir ekonomide kalıcı ve kar amaçlı olarak gerçekleştirdiği yatırım anlamına gelir. Bu yatırım için söz konusu yatırımcının yöneldiği iktisadi teşebbüste en az %10 veya daha fazla hak sahibi olması gerekmektedir (OECD, 2008). İMF' göre ise doğrudan yabancı yatırımlar yerleşik yatırımcının bir başka ülke sınırları içerisinde gerçekleştirdiği ve kontrolü elinde bulundurduğu yatırım şeklidir (International Monetary Fund, 2009).

Başka bir ifadeyle doğrudan yabancı yatırım kavramını; herhangi bir ülkede bulunan bir yatırımcının başka bir ülkede; yeni bir tesis kurarak veya mevcut bir işletmeyi satın alarak ya da mevcut bir işletmeye sermaye sağlama biçiminde ortak olarak gerçekleştirdiği iktisadi faaliyet olarak tanımlayabiliriz (Felek, 2016).

Falzone, Doğrudan yabancı yatırımları 3 temel başlıkla kategorize etmiştir. Buna göre DYY aşağıdaki kategorilerden oluşur (Felek, 2016:7);

- **Öz sermaye:** Tesisler ve tesislere bağlı tüm yerlerde bulunan sermaye, hisse ve üretim araçları gibi tüm varlıklar
- **Tekrar yatırılmış kazançlar:** Yatırımcının paylarına ait olan ancak bağlı veya ana şubeler tarafından yatırımcıya dağıtılmamış kar payları
- **Diğer DYY Sermayesi:** Aynı yatırımcının sahip olduğu iki yatırım şirketinin birbirleriyle olan hisse ve borçları da içeren sermaye akımları

2.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Önemi

Küreselleşme hareketleriyle birlikte gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme için ihtiyaç duyduğu doğrudan yabancı sermaye girişleri bu ülkelerin ekonomik önem sıralamasında üst noktalara taşınmıştır (Felek, 2016).

Doğrudan yabancı yatırımlar, genellikle birden fazla ülkede faaliyet gösteren ve sermaye bakımından büyük kapasiteye sahip firmalar tarafından gerçekleştirilir. Bu yönüyle bu firmalar yatırım yaptıkları ülkede; istihdamın, dış ticaretin, iç piyasanın ve

finans sisteminin istatistiklerine doğrudan etkide bulunur. Ancak şu bilinmelidir ki çok uluslu şirketler her zaman daha yüksek kar oranlarını hedeflerler. Bu durumda firmaların yabancı ülkedeki sermaye yatırımlarının her zaman o ülkenin iktisadi çıkarları doğrultusunda gerçekleşeceğini ifade söz konusu olmayacaktır. Örneğin firma dönemsel iktisadi durumuna göre işten çıkartmalara gidebilir, kazancını yurtdışına çıkartabilir ya da ihtiyaç duyduğu hammaddeleri iç piyasa yerine dış ticaret yoluyla tedarik edebilir (Seyidoğlu, 2007).

Çok uluslu şirketler ve doğrudan sermaye yatırımlarının 80'li yıllarda yalnızca gelişmiş ülkelerde faaliyet gösterirken 90'lı yıllara gelindiğinde gelişmekte olan ülkelere doğru faaliyet alanlarının genişlediğini söylemek mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerin 90'lı yıllardan itibaren ekonomik büyümelerini gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyduğu doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için yoğun bir yarış içine girdikleri görülmüştür. Türkiye'de bu ülkelerden birisi olarak doğrudan yabancı yatırımlara sahip olmayı hedeflemektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkeye; know-how, tasarruf kaynağı, istihdam ve ihracat olanağı sağlaması açısından oldukça önem arz etmektedir (Çalışkan, 2003).

2.2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

Doğrudan yabancı yatırımlar, hem yatırımı gerçekleştirecek firma hem de ev sahibi ülkenin; ekonomik, kültürel ve siyasi şartlarına göre farklı şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bu kapsamda Doğrudan yabancı yatırımların; Yeni yatırımlar, Özelleştirme, birleşme, ortak girişim ve satın alma yoluyla sağlanabileceği söylenebilir.

2.2.3.1. Yeni Yatırımlar

Bu yatırım türünde yabancı yatırımcı ev sahibi ülkede, sıfırdan işletme, tesis ya da mal ve hizmet üretimine imkan sağlayacak firmayı kurarak faaliyet gerçekleştirir. Ev sahibi ülke açısından en avantajlı yatırım türü olan yeni yatırımlarda

istihdam, katma değer ve döviz girişi gibi unsurlarda yatırımcı önemli katkılarda bulunur.

İktisadi yükün fazla olduğu bu yatırım türünde harcamaların kendisini amorti etmesi uzun süreleri alabilir. Bu yönüyle yatırımcı firmaların çok tercih etmediği bir yöntem olan sıfırdan yatırımların gerçekleşmesi güç olabilir. Bunun yanında bu tür yatırımlarda herhangi bir şirkete ortaklık söz konusu olmadığından yabancı sermaye sahiplerinin kurulan şirketlerde tam kontrole sahip oldukları söylenebilir (Aras, 2012).

2.2.3.2. Özelleştirme

Özelleştirmeyi en basit anlamda; müteşebbisin üstlenmeyeceği yatırımlar ile ancak devletin üstlenebileceği adalet ve güvenlik hizmetleri dışında kalan ekonomik alanlarda özel sektörün etkinliğini sağlayacak adımların atılması olarak açıklayabiliriz. Ekonomik literatür özelleştirmenin; iktisadi faaliyetlerden devletin kısmen ya da tamamen çekilmesi anlamına geldiğini aktarır (Erdoğan, 2012). Bir başka görüşe ise özelleştirme, devlet kontrolünde ya da mülkiyetinde devam eden mal ve hizmet üretimi fonksiyonlarının çeşitli sebeplerle özel kişi ve kuruluşlara devredilmesi anlamına gelen bir kavramdır (Görmezöz, 2007). İktisadi yazında Özelleştirme süreçlerinin yabancı yatırımlar açısından güven anlamına gelecek bir statüyü teşkil ettiği de bu kapsamda belirtilebilir (Felek, 2016:9).

2.2.3.3. Stratejik Birleşmeler

Stratejik birleşme yöntemi doğrudan yabancı yatırımlar açısından kökü 80'li yıllara kadar dayanan bir stratejidir. Genellikle yüksek teknoloji ve yüksek maliyetli sektörlerde görülen bu yöntem piyasa açısından var olan risklerin, maliyetlerin yüklerini taraflar açısından hafifletmeyi amaçlamaktadır. Bu yöntem aynı zamanda piyasalara girmeyi hızlandıran da bir yöntemdir (Mowery vd., 1996:78-79) Küreselleşme sürecinin içselleştirildiği günümüzde sıklıkla görülen bu yöntemde firmalar sahip olduğu payların diğer ülkelerdeki firmalarla ortaklaştırılması sonucunda; kar, teknoloji transferi başta olmak üzere çok sayıda konuda karşılıklı fayda sağlarlar (Aydıntan, 2003:139-140)

Küreselleşen dünyada firmaların zenginleşmesi ve kaynak tahsisi daha büyük maliyetlerle mümkün olabilmektedir. Bu durum neticesinde firmaların tek başına gerçekleştiremeyecekleri faktör zenginliklerini birleşme yoluyla elde edebilecekleri bir yöntem olarak stratejik birleşmeler sıklıkla tercih edilmektedir (Felek, 2016:10).

2.2.3.4. Ortak Girişim

Ortak girişim, bir ya da birden fazla girişimci firmanın bir ülkede bir ya da birden fazla firmayla kurdukları ortaklık biçimine verilen isimdir. Aynı şekilde birden fazla ortağın ricari ve mali destek amacıyla kurdukları yeni ortaklı şirketler de bu kapsamda değerlendirilebilir (Aydın, 1997:11). Başka bir tanımlamaya göre ise ortak girişim, ortaklardan birisinin teknolojik kapasitesiyle bilgi ve birikiminin diğer ortak şirkete ait olan piyasa kabiliyetinin ve pazarlama becerilerinin birleştirilmesi anlamına gelmektedir (Deniz, 2002).

Genel anlamda ortak girişim, doğrudan yabancı yatırımların diğer bir kategorisi olan stratejik birleşmelerle benzer bir yapıda olduğu söylenebilir. Stratejik birleşmelere benzer şekilde ortak girişimlerde de bilgi, tecrübe, mali ve teknik destek imkanları ile risk ve maliyetler paylaşılmaktadır. Temel ayırım ise stratejik birleşmelerde farklı ülkelerde faaliyet gösteren yatırımcı firmaların birleşmesi söz konusuysen ortak girişimlerde aynı ülkede sağlanan birleşmelerin söz konusu olmasıdır.

Genel olarak ortak girişimlerin temel sebebi; bilgi ve teknolojik imkanlara sahip olan yabancı yatırımcıların, piyasa hakimiyetine ve Pazar kabiliyetine sahip yerli firmalarla güçlerini birleştirerek yeni pazarlara açılmayı amaçlamasıdır. Bu sayede yabancı yatırımcı firma Pazar kapasitesini arttırırken yerli firma ise transfer edeceği üretim becerileriyle verimlilik artışını sağlayabilecektir (Seyidoğlu, 2003:721).

Bu kapsamda ortak girişimin olumlu yönlerini aşağıdaki biçimde sıralayabiliriz(Seyidoğlu, 2001);

-Ülkelerin, siyasi sebeplerle piyasa özgürlüğünü azaltmaya yönelik millileştirme politikalarının etkisini kırabilmek

-Yatırım sahibi ülkelerin yerel firmaları ortaklığını teşvik etmesi ve tek sahipli piyasa yapısını değiştirmesi

-Ev sahibi ülkedeki ortağın deneyim ve tecrübe kazanarak yerli sermaye pazarına girmesinin kolaylaşması

-Yerel ortağın sahip olduğu yabancı olmama statüsünün satışların geliştirilmesine olanak vermesi

-Yabancı ortağın yerel ortaktan o ülkenin şahsına münhasır özelliklerini öğrenerek hızlı gelişim sağlayabilmesi. Normal şartlarda yıllar sürece uyum sağlama sürecinin kısa sürede aşılması

-Yerel ortaktaki teknolojinin yatırım yapılan ülkede kullanıma daha elverişli olması

Bunların yanında ortak girişimin olumsuz yönlerini de şu şekilde açıklayabiliriz(Boratav, 2009).

-Yatırım yapılan ülke tarafından ortak girişimin zorunlu tutulmasından dolayı yerel firma tarafından suistimallerin gerçekleştirilmesi

-Transferlerin fiyatlanması

-Hisse senedine dair politikalardaki uyumsuzluklar

-Özgürlüklerin ve esnekliklerin azalması

2.2.3.5. Satın Alma ve Birleşmeler

Birden fazla sayıdaki firmanın sahip oldukları hukuki statülerini sona erdirerek sahip oldukları her türlü bilgi, birikim, varlık ve imkanlarını yeni bir şirket kurarak bağımsız bir tüzel kişilik altında toplaması birleşmelere örnektir (Bakırtaş vd., 2009:238) Satın alma ve birleşmeleri bir nevi firma evlilikleri olarak adlandırılabilir. Burada dikkat edilmesi gereken temel nokta firma evliliklerinin yani satın alma ve birleşmelerin yerel firmalardan yabancı firmalara doğru gerçekleşmesidir. Bu yabancı yatırım türünde diğer türlerde olduğu gibi yerli ekonomi yatırımlardan yeterince faydalanamaz. Bunun en önemli sebebi yerli firmanın birleşme sürecinde edinimi hisse

senetlerinde pay alma yoluyla sağlamasıdır (Craenen ve Handrin, 2006:3). Eşit hak ve sorumluluklara sahip iki firmanın gönüllü olarak birleşmesiyle ortaya çıkan firmalar yeni şirket kurma yoluyla birleşmelere örnek oluşturuyorken bir firmanın diğerini devralmasıyla oluşan şirketler ise satın alma yoluyla birleşmelere örnek oluşturmaktadır (Felek, 2016:12).

Seyidoğlu, (2001) Yeni şirket kurma ya da satın alma yoluyla birleşmelerin olumlu ve olumsuz yönlerini aşağıdaki şekilde belirtmiştir;

Olumlu yönleri;

-Yabancı ülke sınırları içerisindeki birleşmelerde iç iktisadi şartlara göre daha büyük ölçek ekonomilerine ulaşılabilmektedir.

-AB başta olmak üzere yabancı ülkelerdeki piyasaları girişlerin hızlanabilmesi

-Yerel firmanın teknolojiyi elde etmek için katlanması gereken maliyetlere ihtiyaç duymadan yabancı firma aracılığıyla teknolojik imkanları elde edebilmesi

Olumsuz yönleri;

-Yerel farklılıklardan, kültürel ve geleneksel uyumsuzlıklardan dolayı birleşmelerin zorlaşması

-Yerli firmanın yabancı firma içerisinde karakteristik varlığını yitirmesinin politik yansımalarının olumsuz olması

-Farklı etnisiteye sahip firmaların birleşmesi sonucunda ortaya çıkacak işçi hakları ve toplu sözleşme sorunları

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR İNCELEMESİ VE AMPİRİK UYGULAMA

Bu bölümde finansal gelişme, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ekonometrik yöntemler kullanarak analiz eden çalışmalar incelenecektir. Çalışmalar incelenirken üç alt başlık altında sınıflandırma yapılacaktır; ilk önce finansal gelişme ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar değerlendirilecektir. Daha sonra doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar değerlendirilecektir. Son olarak ise finansal gelişme, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar değerlendirilecektir.

Bölümün son kısmında ise Türk ekonomisi için finansal gelişme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tespit etmek için ampirik analiz gerçekleştirilecektir.

3.1. Literatür İncelemesi

Bu bölümde konuyla ilgili uygulamalı çalışmalar üç alt başlıkta incelenecektir. Bu sayede literatürdeki çalışmaların genel değerlendirilmesi yapılabilir ve bizim uygulamamızın sonucunda elde ettiğimiz sonuç ile karşılaştırma imkanı bulunabilecektir.

3.1.1. Finansal Gelişme-Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Ekonometrik yöntemlerin hızla gelişmesi sayesinde, iktisadi değişkenler arasındaki ilişki daha doğru şekilde tespit edilebilmektedir. Yazındaki çalışmalarını incelerken, son dönemde Türk ekonomisi ve dünyadaki diğer ülkeler için yapılan çalışmalar dikkate alınmıştır. Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar aşağıda incelenmiştir.

Hayaloğlu (2015), Kırılğan beşli olan; Hindistan, Endonezya, Brezilya, Türkiye, Güney Afrika ülkelerinin 1990-2012 yılları arasındaki verilerini inceleyerek finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. dinamik panel veri analiz tekniğinin kullanıldığı çalışmada finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tunalı ve Onuk (2017), Türkiye’de 2003-2015 dönemine ait üç aylık hisse senedi işlem hacminin GSYH’ya oranı, banka kredilerinin GSYH’ya oranı reel GSYH büyüme oranı göstergelerini kullanarak finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Granger nedensellik testi yöntemine göre yapılan çalışmada ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olumlu bir etkinin varlığı tespit edilmiştir.

Çağlan ve Çelik (2018), Örnekleme Türkiye olan 35 makale üzerinden ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. İki parametre arasındaki ilişkinin geleceğine dair bulgular edinmeyi amaçlayan çalışmaya göre hem arz öncüllü hem talep takipli hem de karşılıklı nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu sonuçlara ulaşılmıştır.

Erataş-Sönmez-Sağlam (2019), EAGLEs ülkeleri olan Brezilya, Çin, Meksika Türkiye, Mısır, Hindistan ve Endonezya’nın 1980-2016 yılları arasındaki verileri analiz ederek ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki korelasyonu incelemiştir. Panel veri analizi sonuçlarına göre finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Yani arz çekişli yaklaşım geçerlidir.

Atay (2020), 1961 ve 2015 yılları arasındaki verilerle Türkiye’deki ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki korelasyonu test etmiştir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Demir (2021), 2006 ve 2020 arasındaki verilerle Türkiye’deki ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. VAR ve Eşbütünleşme testinin kullanıldığı çalışma sonucunda Türkiye’de ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Eroğlu ve Yeter (2021), Türkiye’deki ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi 1991-2019 yılları arasındaki verilerle analiz etmişlerdir. Toda Yamamoto nedensellik testi ile gerçekleştirilen çalışmada finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tuncay ve Oruç (2021), Ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi; Türkiye, Tayland, Polonya, Romanya, Meksika, Malezya, Endonezya, şili, Brezilya ve Arjantin’in 2010 ve 2018 yılları arasındaki verilerle analiz etmişlerdir. Tahmin Edilebilir En Küçük Kareler (Feasible Generalized Least Square- FGLS) yönteminin kullanıldığı çalışmada özel sektöre sağlanan finansman desteğinin iktisad büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Güzel ve Olu (2021), 1970 ve 2015 yılları arasındaki verileri esas alarak Türkiye’deki ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Johansen eşbütünleşme testi ile Granger Nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Sofuoğlu (2022), D-8 lkelerinin (Türkiye, Bangladeş, Mısır, Endonezya, İnan, Malezya, Nijerya ve Pakistan) 1985 ve 2020 yılları arasındaki verilerini kullanarak ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel VAR analizinin kullanıldığı çalışmaya göre karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Taşseven ve Yılmaz (2022), 2005 ve 2020 yılları arasındaki verilerle Türkiye’deki ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Johansen eř bütünleşmesi, vektör hata düzeltme modeli tahmini, granger nedensellik testi, darbe-tepki ve varyans ayrıştırma analizinin kullanıldığı çalışma neticesinde ekonomik büyümenin finansal gelişmeye sebep olduğu tespit edilmiştir.

Oğul (2022), Türkiye’deki finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2019 yılları arasındaki verilerle incelemiştir. Johansen eşbütünleşme testinin kullanıldığı çalışmada finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.

Demirkale ve Ebghaei (2023), 2008 ve 2022 yılları arasındaki verileri kullanarak ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi Türkiye zeline

incelemişlerdir. NARDL testinin kullanıldığı analizde finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru arz öncüllü hipotezin varlığı tespit edilmiştir.

Çınar vd. (2023), 39 Afrika, 34 Asya ve Pasifik, 41 Avrupa, 25 Orta Doğu ve Orta Asya ve 34 Batı Yarımküre ülkesinin 1995-2020 yılları arasındaki verilerini kullanarak ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Panel Veri Analizinin kullanıldığı çalışmaya göre ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Yalçın ve Çiftçi (2023), 1990 ve 2020 yılları arasındaki verilerle Türkiye'deki ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. ARDL sınır testinin kullanıldığı analizde finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

3.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Son dönemde doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar aşağıda incelenmiştir.

Ayaydın (2010), 1970-2007 arasındaki verilerle Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. birim kök analizi, Johansen-Juselius Ko-entegrasyon testi ile VAR nedensellik analizi ve varyans ayrıştırmasından oluşan VAR analizi yöntemlerinin kullanıldığı analizde doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Görgülü ve Akçay (2015), Gelişmekte olan 49 ülkenin 1991 ve 2009 yılları arasındaki verilerini kullanarak bu ülkelerde doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Panel Analizinin kullanıldığı çalışmaya göre doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin önemli olmamakla birlikte bazı bölgelerde negatif dahi olabileceği tespit edilmiştir.

Acar (2016), 2001 ve 2015 yılları arasındaki verileri kullanarak Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Granger nedensellik testinin kullanıldığı çalışmaya göre doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Uçan vd.(2017), 1980 ve 2015 yılları arasındaki verileri kullanarak Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Granger testinin kullandığı çalışmaya göre doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Taşdemir ve Erdaş (2018), 2006-2016 yılları arasındaki verileri kullanarak Türkiye'deki ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Granger nedensellik testinin kullanıldığı çalışmaya göre doğrudan yabancı yatırımların tek yönlü olarak ekonomik büyümeyi etkilediği tespit edilmiştir.

Külünk (2019), Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın 2001-2017 yılları arasındaki verilerini kullanarak ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Pedroni, Kao ve Johansen Fisher Eşbütünleşme Testlerinin kullanıldığı çalışmaya göre doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Ağır ve Rutbil (2019), 1974-2017 yılları arasındaki verilerle Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Söz konusu çalışmada yararlanılan VAR analizine göre doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi etkilemediği sonucuna varılmıştır.

Syzdykova ve Oralbaykizi (2019), Orta Asya Ülkelerinin 1995 ve 2017 yılları arasındaki ekonomik verilerini kullanarak ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Panel ARDL testinin kullanıldığı çalışmaya göre doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin pozitif olduğu tespit edilmiştir.

Benghoul ve Aydın (2019), 1984 ve 2017 yılları arasındaki verileri kullanarak Türkiye'deki ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemişleridir. VAR analizinin kullanıldığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik testine rastlanılmamıştır.

Kariş ve Tandoğan (2020), Türkiye’deki doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisini 1980 ve 2018 yılları arasında incelemişlerdir. Toda-Yamamoto nedensellik testinin kullanıldığı çalışmaya göre ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Syzdykova(2020), Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ, Sırbistan, Makedonya, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan’ın 1995 ve 2018 yılları arasındaki ekonomik verilerden yararlanarak ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Westerlund panel eşbütünleşme testinin kullanıldığı çalışmaya göre doğrudan yabancı yatırımların geçiş ekonomilerinde ekonomik büyümeyi sağladığı tespit edilmiştir.

Dursun (2021), BRICS-T lkelerinin 1995-2006 yılları arasındaki yıllık ekonomik verilerini kullanarak ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. panel veri analizinin kullanıldığı çalışmaya göre doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Kılıç ve Kızılkaya (2022), Türkiye’deki ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar ilişkisini 1971 ve 2019 yılları arasındaki verilerle analiz etmişlerdir. ARDL yönteminin kullanıldığı araştırmaya göre doğrudan yabancı yatırımlar ile GSYH arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Değer (2022), 2005 ve 2020 yılları arasındaki ekonomik verileri kullanarak Türkiye’deki ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Simetrik Toda-Yamamoto nedensellik testinin sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Ballı ve Aydın (2022) ,2006 ve 2021 yılları arasındaki verilerle Türkiye’deki ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. ARDL analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi uzun dönemde olumlu, kısa dönemde olumsuz etkilediği, nedensellik ilişkisinin ise iki yönlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Ebghaei (2023), Mısır, Suudi Arabistan, Fas, Ürdün, Tunus, İran, Türkiye ve Yemen'in 1980-2020 yılları arasındaki verileri kullanarak doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ekonometrik test sonuçlarına göre Mısır, Suudi Arabistan, Fas, Tunus, Türkiye ve Yemen'de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, Ürdün ve İran'da ise doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Gençer ve Bozkurt (2023), 1998-2021 yılları arasındaki üçer aylık dönemlere ekonomik verileri kullanarak Türkiye'deki ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Fourier ADF birim kök testi, ARDL sınır testi ve Hacker-Hatemi-J bootstrap nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışmaya göre ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Uğur ve Çelik (2023), E7 ülkelerinin 1997 ve 2019 yılları arasındaki ekonomik verileriyle ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım ilişkisini incelemiştir. Çalışmada kullanılan panel veri analizi sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımların E7 ülkelerindeki ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğu tespit edilmiştir.

Özdemir ve Koyuncu (2023), Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Makedonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya'nın 1996 ve 2018 yılları arasındaki ekonomik verilerini kullanarak ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel veri analizinden yararlanılan çalışmanın sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif ve anlamlı olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

3.1.3. Finansal Gelişme, Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Ustaoglu (2021) doğrudan yabancı yatırımlar ile yabancı portföy yatırımlarının ve finansal gelişmişliğin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelemiştir. 1990 ile

2017 yılları arasındaki 2 yıllık dönem için 133 ülke panel veri yöntemi kullanarak analiz yapılmıştır. Çalışmanın neticesinde doğrudan yabancı yatırımlar ile yabancı portföy yatırımlarının ve finansal gelişmenin üçünün de ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç ise doğrudan yabancı yatırımlar ile portföy yatırımlarının, finansal gelişmişlik belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra etkilediğidir. Finansal sistemin gelişmişlik seviyesi arttıkça ekonomik büyümeyi ters u şeklinde etkilediği yani ilk önce pozitif sonra ise negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Felek ve Çağlar (2018) konuyu farklı bir açıdan ele alarak Türkiye’de finansal gelişmişlik ile iktisadi büyümenin, AB’den gelen doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Türkiye için arz öncüllü yaklaşımın geçerli olduğu ayrıca finansal gelişmişlik ile iktisadi büyümenin birlikte AB’den gelen doğrudan yabancı yatırımları etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

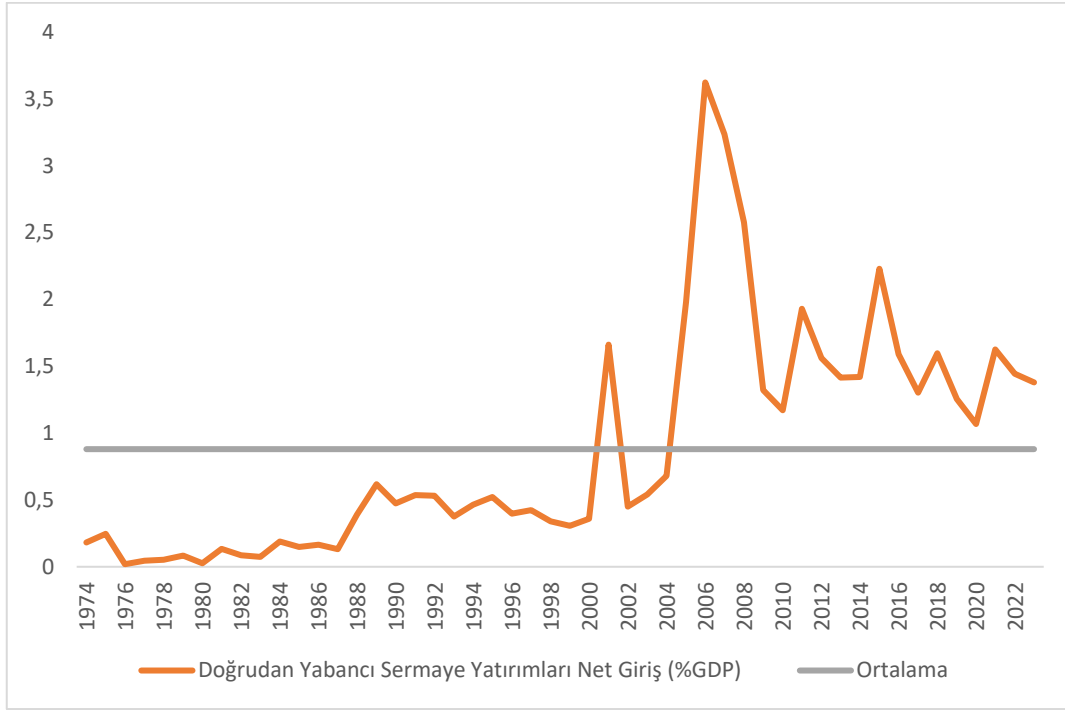
Demirtaş ve Ilıkkan Özgür (2015), Türkiye’deki finansal gelişme ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1992-2013 yılları arasındaki verileri kullanarak incelemiştir. Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçlarına göre Doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği ancak bu etkinin yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir.

Öztürk ve Bayar (2021) OECD ülkeleri için 1995 ile 2018 yılları arasındaki dönemi kapsayan dönem için panel nedensellik yöntemi kullanarak istihdam, finansal gelişme, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda bazı değişkenler arasında tek yönlü nedensellik bulunmuştur; istihdam ve iktisadi büyüme değişkenlerinden finansal gelişmişliğe doğru ve ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından finansal gelişmeye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.

Literatürdeki çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde bir ortak sonuç bulunamadığı; incelenen ülke ve zaman aralığına göre farklı sonuçlar elde edildiği söylenebilir. Yine aynı şekilde analizde kullanılan değişkenler ve ekonometrik yöntem de farklı sonuçlar elde edilmesine neden olabilmektedir.

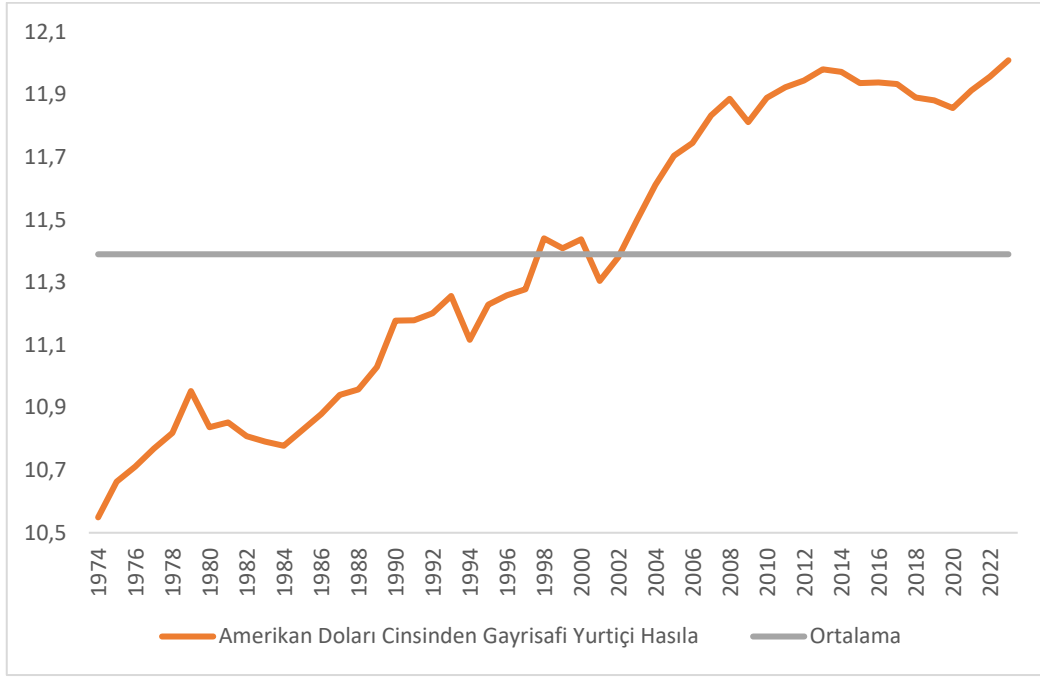
3.2. Ampirik Uygulama

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 1974-2023 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir. Ampirik analizlerde net giriş şeklinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (FDI), finansal gelişmeye vekil değişken olarak mevduat bankaları ve diğer aracı kurumlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (FD) ve doğal logaritması alınmış 2015 baz yıl fiyatları ile Amerikan doları cinsinden gayrisafi yurtiçi hasıla (GDP) değişkenleri kullanılmaktadır. Finansal gelişmenin yerine hangi vekil değişkenlerin kullanılacağına yönelik ekonomi yazınında birçok tartışma bulunmaktadır. Bu çalışmada ise Calderon ve Liu (2003), Aslan ve Koralp (2006) çalışmalarını takiben mevduat bankaları ve diğer aracı kurumlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı değişkeni kullanılmaktadır. Çünkü özel sektörün finansal piyasalardan kredi talebi ekonomik büyümenin bir nevi öncü göstergesi olduğu düşünülmektedir. Özel kesimin artan kredi talebi eğer yatırım iştahı ile ilişkili ise ekonomilerin genişleme rejimlerinde daha fazla yatırım yapma isteği oluşturmakta ve çarpan etkisi yaratmaktadır. Değişkenler Dünya Bankası veri tabanından alınmaktadır. Çalışmanın uygulama bölümünde tanımlayıcı istatistikler, korelasyonlar, fourier birim kök testi ve fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresif model, nedensellik test sonuçları yer almaktadır. Ampirik analizlerde fourier tipi birim kök, eşbütünleşme ve nedensellik testlerinin kullanılmasının nedeni ampirik periyodun uzun bir zaman dilimini kapsamaması ve özellikle bağımlı değişken olan ekonomik büyümenin konjonktürel dalgalanma yaşamasına dayanmaktadır.

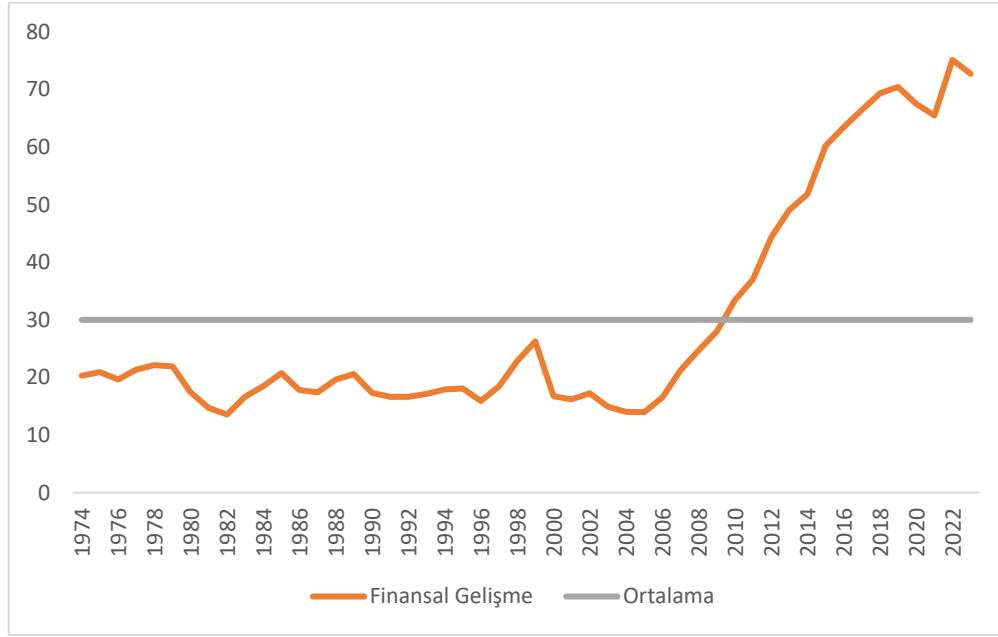
Şekil 3.1. Yıllar itibariyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ortalaması

Şekil 3.1’de 1974-2000 yılları arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dar bir bant içerisinde ve beklenenden daha az olduğu görülmektedir. Kasım 2000-Şubat 2011 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yükselmesi dikkate çarpmaktadır. Akabinde 2003 yılından itibaren makro ekonomik ve politik istikrar ise en yükselişler olduğu görülmektedir. 2010 sonrası dönemde ise konjonktürel gelişmeler ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında dalgalanmalar oluşmaktadır. Başlangıç ve bitiş dataları göz önüne alındığında yıllar itibariyle doğrudan yabancı sermaye girişlerinde artan bir trend bulunmaktadır. Öte yandan 1974-2023 döneminde ortalama net doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişinin gayrisafı yurtiçi hasılaya oranı %0.88 olmaktadır. 1974-2004 arası dönemde (2001 yılı hariç) söz konusu ortalamanın altında kalmaktadır. 2004 yılının sonrası dönemde ise ortalamasının üstünde yatırım girişi bulunmaktadır.

Şekil 3.2. Ekonomik büyüklük ve ortalaması

Şekil 3.2’de doğal logaritması alınmış Amerikan doları cinsinden gayrisafi yurtiçi hasıla ve aritmetik ortalaması yer almaktadır. Başlangıç ve bitiş dataları net bir şekilde ekonomik büyümenin artan bir trend içerisinde devam ettiğini göstermektedir. 1978-1984 dönemi, 1994 yılı, 2000-2002 dönemlerinde Türkiye ekonomisinin yaşadığı makro ekonomik krizler kesin bir şekilde daralmaya neden olmaktadır. Yurtiçi gelişen sosyo-ekonomik olaylar ve 2008 Küresel ekonomik krizin etkileri ile birlikte 2010-2020 arası dönemde yatay bir trende yer almaktadır. 2020 yılında küresel pandemi şartları nedeniyle ekonomik daralma yaşanmasına rağmen ertesi yıl Türkiye ekonomisi tekrar büyüme trendine devam etmektedir. Öte yandan 1974-2002 arası dönemde ortalamanın altında bir ekonomik büyüklük bulunmaktadır.

Şekil 3.3. Finansal gelişme ve ortalaması

Şekil 3.3'te yıllar itibariyle mevduat bankaları ve diğer aracı kurumlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve aritmetik ortalaması yer almaktadır. 1974-2023 döneminde finansal gelişmenin aritmetik ortalaması %30.03 olmaktadır. 1974-2010 döneminde finansal gelişmenin ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Dikkat edildiğinde 2010 yılı verisiyle aritmetik ortalamasının eşleştiği ve bu tarihten itibaren finansal gelişmenin ortalamasının üstünde kaldığı görülmektedir. Finansal gelişmenin ise 2001 krizinin etkisiyle finansal kesimde yapılan regülasyonlar ile birlikte 2004 yılından itibaren yükseldiği görülmektedir.

Tablo 3.1. Tanımlayıcı istatistikler

	lnGDP	FDI	FD
Ortalama	11,399	0,888	30,031
Maksimum	12,01 (2023)	3,623 (2006)	75,177 (2022)
Minimum	10,549 (1974)	0,019 (1976)	13,588 (1982)
Standart Sapma	0,511	0,854	19,776
Varyasyon Katsayısı	0,045	0,962	0,659
Çarpıklık	0,418	1,247	1,238
Basıklık	2,934	4,228	2,891
Jarque-Bera	1,466	16,107	12,799
Olasılık	0,480	0,00 ^a	0,00 ^a

p<0.01 a

Tablo 3.1’de üç değişkene ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Daha önce verilen grafiklerde her bir değişkene ait aritmetik ortalamalar kullanılmaktadır. Ekonomik büyüklüğün en yüksek değerine 2023 yılında ve en düşük değerine 1974 yılında ulaşmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise en yüksek değerine 2006 ve en düşük değerine 1976 yılında ulaşmaktadır. Finansal gelişme ise en yüksek 2022 ve en düşük 1982 yılında görülmektedir. Varyasyon katsayısına göre modelde yer alan değişkenler içerisinde en yüksek belirsizliğe doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve en düşük belirsizliğe gayrisafi yurtiçi hasıla sahiptir. Her üç değişkeninde kuyruk dağılımı sağa çarpıktır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dağılımı dik ve diğer değişkenlerin basıktır. Jarque-Bera normallik testine göre ekonomik büyüme değişkeni için normal dağılımın olduğunu iddia eden sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Finansal gelişme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları içinse normal dağılımın olmadığını gösteren alternatif hipotez %1 anlam seviyesinde kabul edilmektedir.

Tablo 3.2. Değişkenler arasındaki korelasyonlar

	lnGDP	FDI	FD
lnGDP	1	-	-
FDI	0.729 (0.00)***	1	-
FD	0.721 (0.00)***	0.416 (0.00)***	1

p<0.01 a

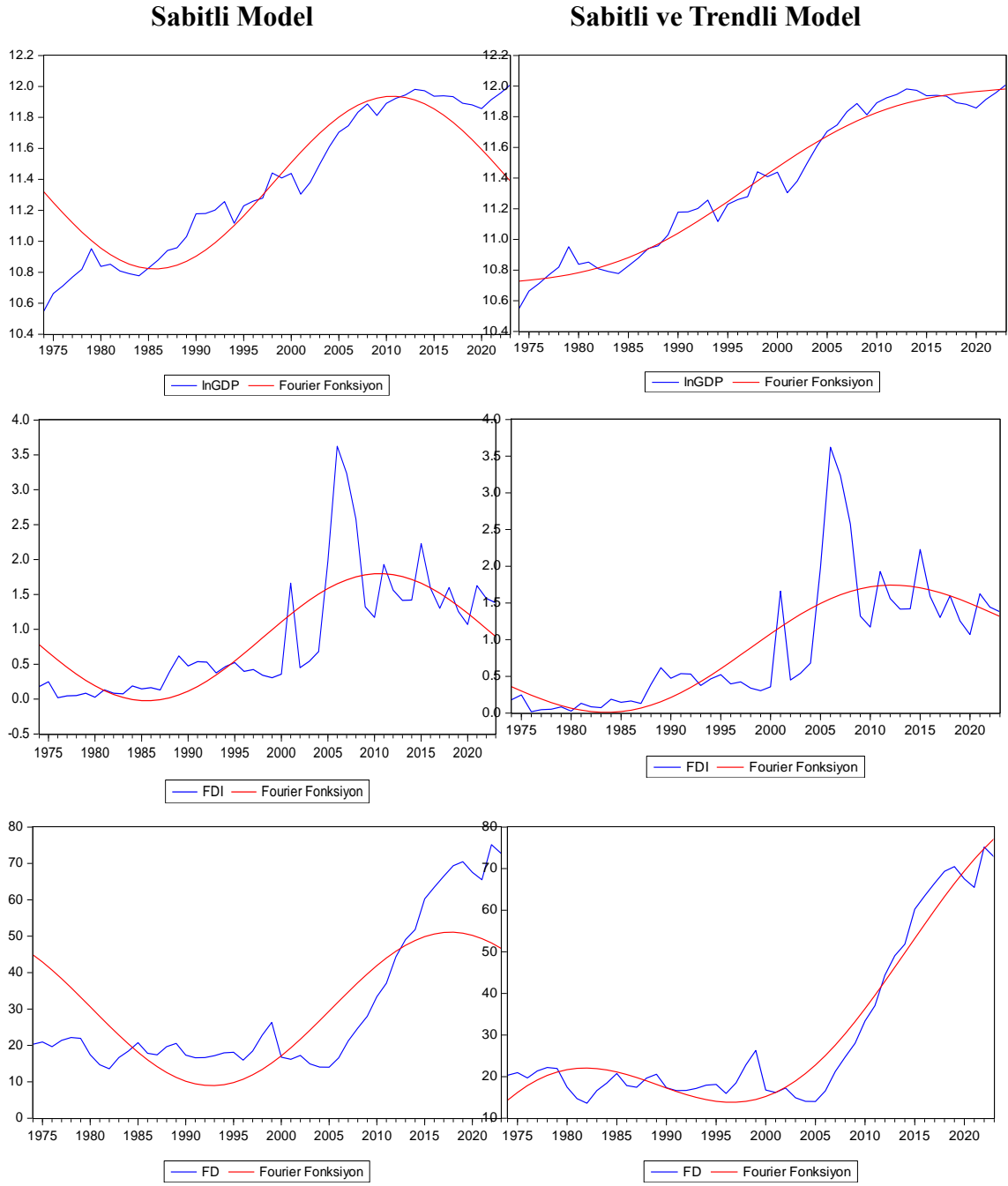
Tablo3.2’de değişkenler arasındaki korelasyonların %1 anlam seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve finansal gelişme arasında pozitif ve güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Finansal gelişme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında ise pozitif ve orta derecede korelasyon bulunmaktadır.

Tablo 3.3. Fourier KPSS Test Sonuçları

lnGDP	Frekans (k)	FKPSS
Sabitli Model	1	0.423***
Sabitli ve Trendli Model	1	0.049*
FDI		
Sabitli Model	1	0.121
Sabitli ve Trendli Model	1	0.054**
FD		
Sabitli Model	1	0.355***
Sabitli ve Trendli Model	1	0.052*

Notlar: FKPSS testinde k=1 için %1, %5 ve %10 anlam seviyesinde kritik değerler sırasıyla sabitli model için 0.131, 0.172 ve 0.269, sabitli ve trendli model için 0.047, 0.054 ve 0.071’dir. p<0.1 *, p<0.05 **, p<0.1 ***

Amerikan doları cinsinden gayrisafi yurtiçi hasıla değişkeni sabitli modelde %1 anlam seviyesinde ve sabit-trendli modelde ise %10 anlam seviyesinde fourier birim kök taşımaktadır. Ampirik analiz periyodunun uzun olması ve bu süreç içerisinde gayrisafi yurtiçi hasılanın konjonktürel dalgalanma yaşaması muhtemel olması nedeniyle iktisat teorisine beklenen bir sonuç çıkmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının net girişleri ise sabitli modelde birim kök taşımamaktadır. Ancak trende değişkeninin dahil edildiği modelde ise %5 anlam seviyesinde fourier birim kök bulunmaktadır. Bu sonucun arkasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen politik istikrar, Pazar olanakları, uluslararası piyasalara entegrasyon, döviz kuru tercihi gibi dışsal faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Finansal gelişme değişkeni ise sabitli modelde %1 anlam seviyesinde, trendli modelde ise %10 anlam seviyesinde fourier birim kök taşımaktadır. Finansal gelişmenin göstergesi olarak mevduat bankaları ve diğer aracı kurumlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı değişkeni kullanılmaktadır. Türkiye ekonomisinin 1974-2023 dönemi içerisinde yaşadığı gerek yurtiçi gerekse uluslararası piyasalardan kaynaklanan negatif şokların bu sonucu neden olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3.4. Ham veri ve fourier fonksiyonlar

Şekil 3.4'te modelde yer alan her bir değişkene ait ham veriler ve bu verilerden elde edilen fourier fonksiyonlar yer almaktadır. Gayrisafi yurtiçi hasıla değişkeni sabitli modelde fourier fonksiyonlara uyum göstermektedir. ancak trendli modelde ise fourier dalgalarından ziyade doğrusal bir trend dahilinde gitmektedir. Sabitli modelde fourier fonksiyonların bitişi gayrisafi yurtiçi hasılda daralma rejimine girildiğinin

işareti olabilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları net girişleri ise özellik 2001-2006 ve 2010 sonrası dönemde gösterdiği yapısal kırılmalar nedeniyle fourier fonksiyonlara uyum sağlayamamaktadır. Finansal gelişme endeksi hem sabitli hem de trendli modeli fourier fonksiyonlara uyum sağlamaktadır. Trendli modelde 2005 sonrası dönemde fourier fonksiyonlar doğrusal trend şeklinde hareket etmektedir. Sabitli modelde ise fourier fonksiyonlar ilerleyen yıllarda özel sektöre verilen kredi hacminde daralma olacağı kanaatini uyandırmaktadır.

Ekonomik büyümenin bağımlı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve finansal gelişmenin bağımsız değişken olduğu fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresif model;

$$\Delta \ln GDP_t = \delta_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_3 \ln GDP_{t-1} + \delta_4 FDI_{t-1} + \delta_5 FD_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \phi'_i \Delta \ln GDP_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \phi'_i \Delta FDI_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \phi'_i \Delta FD_{t-i} + \varepsilon_t$$

şeklinde kurulmaktadır. δ_0 sabit terimi, δ_1 ve δ_2 sinüs ve kosinüs fourier fonksiyonları, δ_4 ve δ_5 sırasıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve finansal gelişme değişkenine ait parametreleri ifade etmektedir.

Tablo 3.4. FARDL eşbütünleşme test sonuçları

Optimal Frekans	min AIC				
0.4	-2.757	Test İstatistiği	90%	95%	99%
F _A	6.161***	5.153	5.186	5.364	
t	-3.876*	-3.588	-3.893	-4.016	
F _B	3.507*	3.265	4.048	4.941	

Banerjee vd. (2017) fourier eşbütünleşme testinde fourier eşbütünleşme ilişkisi bulunmadığına karşılık, fourier eşbütünleşme ilişkisi test edilmektedir. F_B ve t istatistiklerine göre %10 anlam seviyesinde, F_A istatistiğine göre %1 anlam seviyesinde alternatif hipotez kabul edilmektedir (Yılancı vd., 2020).

Tablo 3.5. FARDL uzun dönem parametreler

	FMOLS		DOLS		CCR	
	Parametre	Olasılık	Parametre	Olasılık	Parametre	Olasılık
Sabit	12.288	0.00***	12.972	0.00***	11.955	0.00***
FDI	0.094	0.00***	0.114	0.076*	0.094	0.015**
FD	-0.002	0.37	-0.003	0.46	-0.002	0.45
Sinus	2.077	0.00***	1.654	0.035**	2.153	0.00***
Cosinüs	-1.625	0.55	-2.239	0.55	-1.306	0.64

FMOLS tam modifiye edilmiş en küçük kareler, DOLS dinamik en küçük kareler, CCR kanonik korelasyonlu regresyonu ifade etmektedir. $p < 0.1$ *, $p < 0.05$ **, $p < 0.1$ ***

Tablo 3.5'te üç farklı tahmin yöntemi ile elde edilen parametre tahminleri yer almaktadır. Öncelikle her üç yöntemde de sabit terimler %1 anlam seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Öte yandan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin parametre FMOLS yönteminde %1 anlam seviyesinde, DOLS yönteminde %10 anlam seviyesinde ve CCR yönteminde %5 anlam seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlara göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları %1 artarsa ekonomik büyüme FMOLS yöntemine göre %0.94, DOLS yöntemine göre %0.11 ve CCR yöntemine göre %0.094 artar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki en yüksek etkisini dinamik en küçük kareler göstermektedir. Finansal gelişme ve kosinüs fonksiyonlarına ait parametreler hiçbir tahmin yönteminde istatistiksel olarak anlamlı çıkmamaktadır. Sinüs fonksiyonu ise FMOLS ve CCR modelinde %1 anlam seviyesinde, DOLS modelinde %5 anlam seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmaktadır.

Tablo 3.6. Fourier nedensellik test sonuçları

	Ho: FDI \neq lnGDP					
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{max}
Fourier Standart GC tek frekans	0.216	0.642	0.647	3	1	-
Fourier TY tek frekans	0.154	0.694	0.692	3	1	1
Fourier Standard GC birikimli frekans	0.006	0.937	0.946	3	1	-
Fourier TY birikimli frekans	0.219	0.896	0.879	3	2	1

Ho: lnGDP \neq FDI							
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{max}	
Fourier Standart GC tek frekans	8.628	0.00***	0.00***	3	1	-	
Fourier TY tek frekans	4.318	0.038**	0.043**	3	1	1	
Fourier Standard GC birikimli frekans	3.642	0.056*	0.066*	3	1	-	
Fourier TY birikimli frekans	2.186	0.335	0.349	3	2	1	
Ho: FD \neq lnGDP							
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{max}	
Fourier Standart GC tek frekans	1.844	0.174	0.183	1	1	-	
Fourier TY tek frekans	3.242	0.072*	0.089*	1	1	1	
Fourier Standard GC birikimli frekans	9.588	0.00***	0.011**	3	2	-	
Fourier TY birikimli frekans	9.433	0.00***	0.00***	3	1	1	
Ho: lnGDP \neq FD							
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{max}	
Fourier Standart GC tek frekans	5.504	0.019**	0.014**	1	1	-	
Fourier TY tek frekans	0.329	0.566	0.556	1	1	1	
Fourier Standard GC birikimli frekans	8.488	0.014**	0.017**	3	2	-	
Fourier TY birikimli frekans	2.984	0.084	0.084*	3	1	1	

Notlar: a, b, c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir. Bootstrap sayısı 1000'dir. k; optimal frekansı, p; optimal gecikme uzunluğu, d_{max}; maksimum bütünleşme derecelerini, GC; Granger nedenselliği, TY; Toda-Yamamoto nedenselliği ifade etmektedir. Optimal gecikme uzunluğunun seçilmesinde Akaike Bilgi Kriteri kullanılmaktadır. Granger'a dayalı nedensellik testleri Enders ve Jones (2016), TY tabanlı nedensellik testleri ise Nazlıoğlu vd., (2016) tarafından geliştirilmiştir. p<0.1 *, p<0.05 **, p<0.1 ***

Tablo 3.6'da modelde yer alan değişkenler arasında alternatif fourier nedensellik testlerine ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru fourier nedensellik bulunmamaktadır. Ancak ekonomik büyümeden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru fourier standart Granger tek frekans nedensellik testinde %1 anlam seviyesinde, fourier Toda-Yamamoto tek frekans nedensellik testinde %5 anlam seviyesinde, fourier standart Granger birikimli frekans nedensellik testinde %10 anlam seviyesinde nedensellik

bulunmaktadır.

Finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru fourier Toda-Yamamoto tek frekans nedensellik testinde %10 anlam seviyesinde, fourier standart Granger birikimli frekans nedensellik ve fourier Toda-Yamamoto birikimli frekans testlerinde %1 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru fourier standart Granger tek frekans ve fourier standart Granger birikimli frekans nedensellik testlerinde %5 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır.

SONUÇ

Son iki yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte üretim hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Sanayi devrimini gerçekleştiren ülkeler ile gerçekleştiremeyen ülkeler arasındaki refah farkı hiç olmadığı kadar artmıştır. Sanayi devriminin yaşandığı ortamda meşhur kitabını yazarak modern iktisadın doğmasını sağlayan Smith ile birlikte büyümeyi açıklamaya çalışan teoriler geliştirilmeye başlamıştır. Kuşkusuz geliştirilen teoriler içinde bulunan dönemin ve çevrenin şartlarını yansıtmaktadır.

Özellikle son dönemde geliştirilen içsel büyüme teorileri ile birlikte büyümeyi sağlayan faktörler daha kapsamlı şekilde incelenebilmektedir. Teknolojinin içsel bir değişken olarak modellere dahil edildiği teoriler son dönemde ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını açıklamaya çalışmaktadır.

24 Ocak kararlarıyla birlikte ihracata dayalı sanayileşme politikası uygulayan ülkemizde 1980 itibariyle mal ve hizmet ticareti, 1989 itibariyle ise sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. Dışa açık bir ekonomi olarak Dünya genelinde yaşanan küreselleşme eğiliminden yararlanarak hızlı bir büyüme patikası yakalamaya çalışan ülkemiz hiç şüphesiz hem doğrudan yabancı sermaye yatırımları hem de finansal sermaye akımlarından büyük faydalar beklemektedir. Finansal sistemin gelişmesi hem ülke içerisindeki tasarrufların yatırımlara kanalize edilmesini sağlamakta hem de ülke dışından kar motifi ile ülkeye gelen sıcak paraya imkan sunmaktadır.

Bu çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar, finansal gelişmişlik ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için Türkiye ekonomisinde 1974-2023 dönemindeki veriler kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Ampirik analizlerde net giriş şeklinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (FDI), finansal gelişmeye vekil değişken olarak mevduat bankaları ve diğer aracı kurumlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (FD) ve doğal logaritması alınmış 2015 baz yıl fiyatları ile Amerikan doları cinsinden gayrisafi yurtiçi hasıla (GDP) değişkenleri kullanılmaktadır. Analizlerde fourier tipi birim kök, eşbütünleşme ve nedensellik testleri kullanılmıştır.

Yapılan analiz neticesinde; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ekonomik büyümeden, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuç büyüyen ekonominin, yatırım yapmak isteyen yatırımcıları cezbedtiğini göstermektedir. Büyüyen ve olumlu bir görünüm sergileyen ekonomi yatırım için cazip hale gelmektedir.

Elde edilen diğer sonuçlara göre finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ülkedeki finansal sistemin gelişmesini olumlu yönde etkilerken, ekonominin büyümesi de finansal gelişmeyi artırmaktadır. Karşılıklı nedensellik hipotezi Türk ekonomisi için geçerlidir.

Ülkemizin hızlı ve istikrarlı bir şekilde iktisadi büyümeyi sağlayabilmesi için finansal sistemini geliştirmesi önem arz etmektedir. Gelişen finansal sistem tasarrufları birleştirerek, yatırımlara kanalize ederek büyümeyi olumlu etkileyecektir. Bu gelişme neticesinde artan gelir, finansal ürünlere ve sisteme olan talebi artıracaktır. Diğer taraftan ekonomik büyümenin artması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasını sağlayacaktır.

Elde edilen sonuçlara göre ülkemizin finansal sistemini geliştirmek için özel bir gayret göstermesi gerekmektedir. 2008 finansal krizi ile birlikte tüm dünyada finansal sistemin sağlamlığı ve finansal istikrarın önemi daha da artmıştır. Ülkemizde 2001 bankacılık krizi ile birlikte bankacılık sistemi ve finansal sistemi nispeten sağlam bir yapıya kavuşmuştur. Dünyadaki değişen ekonomik yapıyla birlikte finansal sistem de hızlı bir şekilde değişmektedir. Gerek sistemin sağlam bir şekilde dizayn edilmesi gerekse finansal hizmetlerin çeşitlerinin ve hacimlerinin artırılması istikrarlı ve hızlı büyüme için önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, M.** (2016). “Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği”. **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13, 92-105.
- ACAR, Y.** (2008). **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri** . Dora Yayıncılık.
- AGUNG, F., & FORD, J.** (1998). Financial Development, Liberalization And Economic Development In Indonesia, 1966-1996: Cointegration And Causality.
- AĞIR, H.** (2010). Türkiye’de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi.
- AĞIR, H., VE RUTBİL, M.** (2019). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. **Maliye Araştırmaları Dergisi**, 5(3), 288-299.
- AKSU, L.** (2018). **İktisadi Büyüme, İktisat Okullarının Bakış Açısı ve Türkiye**. İksad Yayınevi .
- ARAS, O.** (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Uygulaması. **Yüksek Lisans Tezi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ATAY, E.** (2020). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1961-2015). **Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(2), 305-326.
- AYAYDIN, H.** (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (26).
- AYDIN, N.** (1997). **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler**. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- AYDINTAN, B.** (2003). Dışa Açılma Yolunda Stratejik Ortaklıklar ve Türkiye Açısından Önemi. **G.Ü.İ.İ.B.F Dergisi**, 2, 3-5.
- BAKIRTAŞ, İ., ÖZTÜRKLER, H., AY, C., YÜKSEL, B., MARANGOZ, M., & BALTACIOĞLU, T.** (2009). **Stratejik Küresel Pazarlama**. Efil Yayınevi.

- BALLI, P. E., & AYDIN, A.** (2022). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi. **Journal Of Empirical Economics And Social Sciences**, 4(2), 39-60. <https://doi.org/10.46959/Jeess.1094665>
- BAŞOĞLU, U., CEYLAN, A., & PARASIZ, Đ.** (2001). Finans Teori Kurum ve Araçlar. Ezgi Kitapevi Yayınları.
- BENGHOUL, M., & AYDIN, H.İ.** (2019). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 24(4), 1181-1194. <https://orcid.org/0000-0002-0905-1619>
- BERBER, M.** (2017). **İktisadi Büyüme ve Kalkınma** .
- BORATAV, K.** (2009). **Türkiye İktisat Tarihi**. İmge Kitabevi .
- BREWER, A.** (2010). **The Making Of The Classical Theory Of Economic Growth**.
- CRAENEN V., & HANDRİN, W.** (2006). Foreign Direct Investment: Western Vs. Eastern Europe And The Retailer Case, (4).
- CZECH, B.** (2000). Economic Growth As The Limiting Factor For Wildlife Conservation (C. 28).
- ÇAĞLAN, E., & ÇELİK, Ş.** (2018). Türkiye’de Finansal Gelişmişlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Sistematik Bir Tarama. **İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1(1), 25-41.
- ÇALIŞKAN, Ö.** (2003). Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler. **Dış Ticaret Dergisi**, 1-14.
- ÇINAR, M., FİDAN CEBECİOĞLU, F., & TAŞ, C.** (2023). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki: Karşılaştırmalı Panel Veri Analizi. **Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. <https://doi.org/10.29157/etusbed.1302825>
- DEĞER, S.** (2022). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arası İlişkiler: Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Analizleri (2005-2020). **Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, 18(2), 105-131.
- DEMİR, O.** (2002). İçsel Büyüme Kapsamında Devletin Değişen Rolü . **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 339-358.

- DEMİR, Y.** (2021). Türkiye’de Finansal Gelişmenin Büyümeye Etkisi. **Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 5(1), 225-248.
<https://doi.org/10.33399/Biibfad.848340>
- DEMİRKALE, Ö., & EBGHAEI, F.** (2023). Ekonomik Büyüme ile Finansal Gelişme Göstergeleri Arasındaki Uzun Dönem Asimetrik İlişki: Türkiye Örneği. **Beykoz Akademi Dergisi**, 11(2), 70-81.
<https://doi.org/10.14514/Beykozad.1344993>
- DENİZ, R. B.** (2002). Ortak Girişim Stratejileri ile Global Pazarlara Giriş.
- DİLA TAŞDEMİR, F., & ERDAŞ, H.** (2018). Doğrudan Yabancı Yatırım Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. 140-152.
- DRUCKER, P. F.** (1994). **Kapitalist Ötesi Toplum** .
- DUDLEY, R.** (1999). Communications And Economic Growth. **European Economic Review** , 43, 595-619.
- DULLUPÇU, M. A.** (1997). On Endogenous Growth Theory. **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2, 69-76.
- DURHAM, J. B.** (2002). The Effects Of Stock Market Development On Growth And Private Investment İn Lower Income Countries. **Emerging Markets Review**, 3(3), 211-232.
- DURŞUN, S.** (2021). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Brics- T Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7(1), 353-368.
<https://doi.org/10.31463/Aicusbed.882540>
- EBGHAEI, F.** (2023). The Impact Of Foreign Direct Investment On Economic Growth İn The Mena Region. **İzmir İktisat Dergisi**, 38(2), 321-335.
<https://doi.org/10.24988/İje.1130692>
- ERATAŞ-SÖNMEZ, F., & SAĞLAM, Y.** (2019). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Finansal Gelişim ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi. **Sosyoekonomi**, 27(42), 87-106.
<https://doi.org/10.17233/Sosyoekonomi.2019.04.05>
- ERDOĞAN, İ.** (2012). 2001-2009 Döneminde Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomiye Etkileri. **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ERİM, N.** (2007). **İktisadi Düşünce Tarihi** . Umuttepe Yayınları.
- ERİM, N., & TÜRK, A.** (2005). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme. **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10(2), 21-45.
- EROĞLU, İ., & YETER, F.** (2021). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Nedensellik Analizi. **Journal Of Emerging Economies And Policy**, 6(2), 272-286.
- FALZONİ, A.** (2000). Statistics On Foreign Direct Investment And Multinational Corporations: A Survey. Universty Of Bergamo, Centro Studi Luca D'agliano And Cespri, 1-35.
- FELEK, Ş.** (2016). Türkiye'de AB Doğrudan Yatırımları, Finansal Gelişme ve Ekonometrik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi (C. 41). İktisadi Araştırmalar Vakfı .
- FELEK, Ş., YAYLA, N., & ÇAĞLAR, A.** (2018). Türkiye'de Ab Doğrudan Yatırımları, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Ardl Yaklaşımı. **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 20, 63-82.
- FİLER, R. K., HONOUSEK, J., & CAMPOS, N. F.** (1999). Do Stock Markets Promote Economic Growth? (267).
- FRY, M. J.** (1995). **Money Interest And Banking İn Economic Development**. Second Edition: John Hopkins University Pres.
- KILIÇ, F.T., & KIZILKAYA, O.** (2022). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Ardl Sınır Testi Yaklaşımından Elde Edilen Kanıtlar. **Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6(2), 141-159.
- GENÇER, G.Y., & BOZKURT, L.** (2023). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Sayısal Yöntemlerle İncelenmesi. **Optimum Journal Of Economics And Management Sciences**, 10(1), 71-82.
- GÜVEL, E. A.** (2011). **Ekonomik Büyüme Kuramları: Ulusların Zenginliklerinin Dinamikleri**. Karahan Kitabevi.
- GÖRGÜLÜ, M. E., & AKÇAY, S.** (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Büyümlerine Etkileri: Panel Veri Analizi. T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 47, 7-36.

- GÖRMEZÖZ, K.** (2007). **Türkiye'ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri** [Uzmanlık Tezi]. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- GREGORIO, J. D., & GUIDOTTI, P. E.** (1995). Financial Development And Economic Growth. **World Development**, 23(3), 433-448.
- GUPTA, K. L.** (1984). **Finance And Economic Growth In Developing Countries.**
- GÜNAL, M.** (2006). **Para Banka ve Finansal Sistem.** Yeni Dönem Yayıncılık.
- GÜZEL, İ., & OLUÇ, İ.** (2021). Ekonomik Büyüme ile Finansal Gelişme İlişkisinin Ek Değişkenlerle Analizi: Türkiye Örneği. **Akademik Yaklaşımlar Dergisi** , 12(1), 57-73.
- HAYALOĞLU, P.** (2015). Kırılgan Beşli Ülkelerinde Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi. **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 11(1), 131-144.
- HELHEL, Y.** (2017). **Eski Kırılgan Beşli Ülkelerde Finansal Gelişme ve Büyüme İlişkisi** . Birsen Yayınevi .
- ILIKKAN ÖZGÜR, M.** (2015). Finansal Gelişme ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. **Nwsa Academic Journals**, 10(3), 76-91. <https://doi.org/10.12739/Nwsa.2015.10.3.3c0129>
- INTERNATIONAL MONETARY FUND.** (2009). Balance Of Payments And International Investment Position Manual. International Monetary Fund.
- JONES, L. E., & MANUELLI, E. E.** (1997). The Sources Of Growth. **Journal Of Economic Dynamics And Control** , 21, 75-114.
- KAR, M.** (2001). Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi, **İşletme Fakültesi Dergisi**, 2(2), 150-169.
- KAR, M., & AĞIR, H.** (2005). “Finansal Derinleşmenin Göstergeleri Üzerine Bir Değerlendirme. **Finans Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 496, 50-67.
- KARIŞ, Ç., & TANDOĞAN, D.** (2020). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği Toda-Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı. **Economics, Business And Organization Research**, 2(1), 6-20.
- KAZGAN, G.** (2009). **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi.**

- KİBRİTÇİOĞLU, A.** (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri . **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 53(1), 207-230.
- KİNG, R. G., & LEVİNE, R.** (1993). Finance And Growth: Schumpeter Might Be Right. İçinde Source: **The Quarterly Journal Of Economics** (C. 108, Sayı 3).
- KOLLANYI, M., HARCASA, I., REDEI, M., & EKES, I.** (1996). **Human Development Report.**
- KÜLÜNK, İ.** (2019). Türk Devletlerinde Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 19(4), 865-886.
<https://doi.org/10.11616/Basbed.V19i51339.649923>
- LEVİNE, R.** (1997). Financial Development And Economic Growth: Views And Agenda. **Journal Of Economic Literature** , 35, 688-726.
- LLEWELLYN, D. T.** (1997). The Financial System And Economic Development: Efficiency And Stability. Report Prepared For The XXII. **World Congress Of The International Union For Housing Finance,.**
- LYNCH, D.** (1996). Measuring Financial Sector Development. **Journal Of Monetary Economics**, 22, 3-42.
- MAZUR, E. A., & ALEXANDER, R. J.** (2000). Financial Sector Development And Economic Growth İn New Zeland. 8(8), 545-549.
- MİŞKİN, F. S.** (2000). **Finansal piyasalar ve kurumlar.** Bilim Teknik Yayınevi, Ankara.
- MOWERY D.C., OXLEY J.E., & SILVERMAN B.S.** (1996). Strategic Alliances And Interfirm Knowledge Transfer. **Strategic Management Journal**, 77-91.
- MURİNDE, V., & ENG, F. S. H.** (1994a). Financial Development And Economic Growth İn Singapore: Demand Following Or Supply Leading. **Applied Financial Economics**, 46(6), 391-401.
- MURİNDE, V., & ENG, F. S. H.** (1994b). Financial Restructuring And Economic Growth İn Singapore. **Savings And Development**, 18(2), 225-246.
- MÜSLÜMOV, A., & ARAS, G.** (2002). “The Causality Relationship Between Stock Market Development And Economic Growth: The Case Of Oecd Countries. **Global Business And Technology Association**, 882-889.

- ODEDOKUN, M. O.** (1989). Causalities Between Financial Aggregates And Economic Activities In Nigeria: The Results From Grangerr's Test". **Savings and Development**, **23**(1), 101-111.
- OECD.** (2008). Dyy Tanım . [https://www.Oecd-İlibrary.Org/Finance-And-Investment/Foreign-Direct-Investment-Fdi/İndicator-Group/English_9a523b18-En#:~:Text=Foreign%20direct%20investment%20\(Fd1\)%20is,Enterprise%20resident%20in%20another%20economy.](https://www.Oecd-İlibrary.Org/Finance-And-Investment/Foreign-Direct-Investment-Fdi/İndicator-Group/English_9a523b18-En#:~:Text=Foreign%20direct%20investment%20(Fd1)%20is,Enterprise%20resident%20in%20another%20economy.)
- OĞUL, B.** (2022). Türkiye Özelinde Finansal Gelişmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Eşbütünleşme İlişkisi. **Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, **2**(1), 25-38.
- OREİRO, J. L., & PAULA, L. F. DE.** (2007). Strategy For Economic Growth İn Brazil: A Post Keynesian Approach. **Economic Growth: New Directions İn Theory And Policy.**
- ÖZCAN, S. K.** (2013). **Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği.**
- ÖZDEMİR, Ö., & KOYUNCU, T F.** (2023). Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneği. **Anadolu University Journal of Faculty of Economics**, **5**(2), 68-82.
- ÖZGÜVEN, A.** (2001). **İktisadi Düşünceler, Doktrinler ve Teoriler .**
- ÖZTÜRK, Ö. F., VE B. Y.** (2021). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik Büyüme, İstihdam ve Finansal Gelişme Arasındaki Etkileşimin Analizi: OECD Ülkeleri Örneği. **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, **10**(3), 2582-2602.
- PAMUK, Ş.** (2007). Dünyada ve Türkiye'de İktisadi Büyüme (1820-2005). **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, **1**(2), 3-26.
- SEYİDOĞLU, H.** (2001). **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama.**
- SEYİDOĞLU, H.** (2003). **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama.**
- SEYİDOĞLU, H.** (2007). **Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama.**
- SEYİDOĞLU, H.** (2016). **Uluslararası Finans.** İstanbul: Güzem Can Yayınları, 19
- SOFUOĞLU, E.** (2022). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: D-8 Ülkelerinden Kanıtlar. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler**

- SPIEGEL, H. W. (2002). The Growth Of Economic Thought (Third).**
- SYZDYKOVA, A. (2020).** Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. **Journal Of Research İn Economics**, 4(1), 78-90. <https://doi.org/10.35333/Jore.2020.151>
- SYZDYKOVA ORALBAYKİZİ, A. (2019).** Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Orta Asya Ülkeleri Örneği. **International Journal of Cultural and Social Studies**, 5(1), 291.
- SZOSTAK, R. (2009). The Causes Of Economic Growth.** Springer.Com.
- TABAN, S. (2010). İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller.**
- TAŞSEVEN, Ö., & YILMAZ, N. (2022).** Finansal Gelişme Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 23(1), 105-125.
- THIRWALL, A. P. (2002). The Natura Of Economic Growth: An Alternative Framework For Understanding The Performance Of Nations.**
- TUNALI, H., & ONUK, P. (2017).** Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. **İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi**, 4(1), 1-15.
- TUNCAY, Ö., & ORUÇ, D. (2021).** Gelişmekte Olan Ekonomilerde Finansal Gelişmişlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi** , 10(3), 2111-2128. <https://youtu.be/176xvcmp314>
- UÇAN, O., AKYILDIZ, A., & UÇAN, A. (2017).** Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1980-2015). **Researcher: Social Science Studies**, 5(8), 186-196.
- UĞUR, B., & ÇELİK, O. (2023).** Portföy ve Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Karşılaştırmalı Etkisi: E-7 Ülkeleri Örneği. **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15(2), 137-148. <https://doi.org/10.52791/aksarayiibd.1066194>
- USTAOĞLU, E. (2021).** Yabancı Yatırım, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 17(3), 681-710.
- ÜNSAL, M.E. (2007). İktisadi Büyüme.** İmaj Yayınevi.

- ÜZÜMCÜ, A.** (2002). İçsel Büyüme Teorileri ve Dış Ticaret Kazançları: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. **Doktora Tezi**. Cumhuriyet Üniversitesi.
- ÜZÜMCÜ, A.** (2018). **İktisadi Büyüme Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler**
- WARE, N. J.** (1931). The Physiocrats: A Study In Economic Rationalization . **The American Economic Review**, 21(4), 302-317.
- WİLES, R. C.** (1974). Mercantilism And Idea Of Progress. **Eighteenth Century Studies**, 8(1), 56-74.
- WİLSON, C.** (1957). Mercantilism: Some Vicissitudes Of An Idea. **The Economic History Review**, 10(2), 181-188.
- WOOD, A.** (1994). Financial Development And Economic Growth İn Barbados: Causal Evidence. **Savings And Development**, 17(4), 379-390.
- WORLD BANK.** (2016). Dünya Bankası .
<https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/gfdr-2016/Background/Financial-Development>
- YALÇIN, H., & ÇİFTÇİ, N.** (2023). Türkiye Ekonomisinde Finansal Gelişmenin İktisadi Büyümeye Etkisi. **Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi**, 12, 53-61.
<https://doi.org/10.58627/Dpuiibf.1368318>
- YAZ, D. A.** (2020). **Antik çağdan geleceğe para**. TİMAŞ.
- YELDAN, E.** (2011). **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri** (2. Bs). Efil Yayınevi.
- YILMAZ, Ö., & AKINCI, M.** (2012). **İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri** .